

2011

Geçmişle Yüzleşme: Arjantin Deneyimi

11-15 Nisan 2011
Çalışma Ziyareti Raporu

Anadolu Kültür
Hakikat, Adalet ve Hafıza Çalışmaları

Ziyareti Gerçekleřtiren Grup

Meltem Aslan
Murat Çelikkan
Nazan stundađ
Özgür Sevgi Gral

Yazan

Nazan stundađ

Türkçeye eviren

Özlem Kaya

Anadolu Kültür / Hakikat, Adalet ve Hafıza alışmaları

Cumhuriyet C. No: 40 Ka-Han Kat: 8
Elmadađ 34367 İstanbul
www.hakikatadalethafiza.org

Çalışmayı destekleyen kuruluşlar:

Chrest Foundation
Global Dialogue
Açık Toplum Vakfı – Türkiye

İçindekiler

I. Giriş	4
II. Tarihsel Arkaplan	7
III. İnsan Hakları Örgütleri	10
1. Memoria Abierta	10
2. Centro de Estudios Legales Y Sociales –CELS (Toplumsal ve Hukuki Araştırmalar Merkezi)	15
3. Madres de Plaza de Mayo - Línea Fundadora (Plaza de Mayo Anneleri)	18
4. Equipo Argentino de Antropología Forense – EAAF (Arjantin Adli Antropoloji Ekibi)	20
IV. Yeniden Hatırlama / Anıtlar	22
1. Olimpo	22
2. Escuela de Mecánica de la Armada - ESMA (Donanma Yüksek Mekanik Okulu)	27
3. Parque de La Memoria y Monumento A Las Víctimas del Terrorismo de Estado (Devlet Terörü Mağdurları için Hafıza ve Anıt Parkı)	30
V. Tartışma	36
VI. Sonuç	41
EK	42

I. Giriş

Arjantin, devlet terörü deneyimi ertesinde geçiş dönemi adaletinin nasıl sağlandığını ve hakikat komisyonlarının, hafıza çalışmaları ve yasal reformların bu sürece nasıl katkı sağlayabileceğini göstermesi açısından sıkça referans verilen bir ülkedir. Bu raporda, Arjantin'e yaptığımız inceleme gezisi sırasındaki gözlemlerimiz üzerine derinlemesine düşünerek, ikisi de bir dizi askeri rejim altında yaşayan ve ciddi insan hakları ihlallerine maruz kalan Türkiye ve Arjantin'in karşılaştırılması hedeflenmektedir.

Türkiye'de son askeri darbe 1980'de yaşandı ve askeri yönetim 1982 yılına kadar iş başındaydı. Askeri diktatörlük tarafından hazırlanan 1982 Anayasası Türkiye'de hâlâ yürürlükte. Ayrıca, ordu darbeden iki yıl sonra iktidardan çekilmiş olsa da, Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK) gerilla hareketine karşı ilan edilen olağanüstü hâl nedeniyle, Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları Güneydoğu illeri 1987-2002 yılları arasında ordunun kontrolü altındaydı. Askeri rejim ya da Güneydoğu illerinde 15 yıl boyunca devam ettirilen olağanüstü hâl döneminde işlenen cinayetlere bir açıklama getirmek üzere bugüne kadar resmi teşebbüste bulunulmadı. Arjantin'den farklı olarak Türkiye'nin demokratik bir rejime geçişinin tam olarak sağlanamadığı savunulabilir. Buna karşılık, Türkiye'nin bugünkü durumu uyumlu bir tarihsel anlatıya indirgenemeyecek, düzensiz ve pragmatik devamlılıklar ve kopuşlardan ibaret. Yani, devlet ve iktidardakilerin verdiği karışık mesajlara rağmen, bugün yasalarda yapılan bazı düzenlemeler Türkiye toplumunda –Arjantin gibi ülkelere benzer şekilde- geçiş dönemi adaletini sağlamaya yönelik adımlar olarak düşünülüyor.

Örneğin, Avrupa Birliği'ne katılım sürecinin bir parçası olarak, demokratikleşme adına 2000'lerde biz dizi yasal reform gerçekleştirildi. Pek çok muhalif grup bu reformları, “devlet terörü”nü de sorgulama olanağı sağlayacak şekilde, ifade özgürlüğü adına bir fırsat olarak değerlendirdi. Ne yazık ki, 2006 yılında çıkarılan Terörle Mücadele Kanunu bu yasal reformların etkili olmasını engelledi. 1980-1982 yıllarında askeri yönetimi elinde tutan subayların dokunulmazlıklarını kaldırarak yargılanmaları yolunu açan 2011 yılındaki Anayasa değişiklikleri de geçiş dönemi adaletini sağlamaya yönelik bir diğer gelişmeydi. Ancak, o dönemde devlet ‘terör’ünü ortaya çıkararak ilan etme yönünde kapsamlı bir çerçeve kurulmadığı için bu düzenleme de etkili olmaktan çok uzaktı. Son olarak, 2002 yılından beri iktidarda olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümeti, 1982 yılında askeri rejim tarafından yapılan Anayasa'yı değiştirmeyi planlarken, devlet şiddetine maruz kalanlara neredeyse hiç danışmıyor ve onların yasayı değiştirme ve adaleti sağlama çabalarının eksik kalacağına yönelik uyarılarını dikkate almıyor.

Diğer taraftan, geçmişte ve bugün işlenen insan hakları ihlallerinin ve devlet suçlarının resmi ve resmi olmayan şekillerde farklı irdeleme yolları, toplumda da yeni yeni tartışılmaya başladı. Örneğin, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren “devlet terörü”ne maruz kalan Kürtler, 1990'larda Olağanüstü Hâl koşullarında yaşanan kayıpların, yargısız infazların, işkence, toplu gözaltı ve zorla yerinden edilmelerin araştırılması için hakikat komisyonları kurulmasını talep etmeye başladılar. Bunun yanı sıra, Kürt ve Türk feministler öncelikle 1980-1982 yılları arasında iktidardaki askeri rejim altında, 1982 yılından itibaren ise Kürt silahlı gerilla hareketi ile yaşanan

çatışma süresince yaşanan cinsiyetçi suçları sorguluyorlar. Bu suçlardan ötürü herhangi bir subay yargılanmış değil. 78'liler Vakfı başkanlığında bir araya gelen Diyarbakır Cezaevi Adalet ve Hakikat Komisyonu, Diyarbakır'daki Askeri Cezaevi için lobi çalışmalarını sürdürmekte. Bu askeri cezaevi, askeri rejim döneminde işkence merkeziydi ve bugün Müze ve Anıt'a dönüştürülmesi gündemde.

Başka bir deyişle, resmi makamların isteksizliğine rağmen, Türkiye'deki muhalif güçler geçiş dönemi demokrasilerinde geliştirilen taktik ve stratejileri ciddi anlamda kullanmaya başladılar. İnsan hakları örgütleri ve adli kurumlar bu açıdan önemli bir rol oynuyorlar.

Diğer pek çok güney ülkesine benzer şekilde, Türkiye'deki insan hakları hareketi de cunta rejiminin hemen ertesinde ortaya çıktı ve etkisi giderek artmaya başladı. Bugüne kadar bu hareket içindekiler ancak devlet tarafından ve haklarını savundukları kişilerce fark ediliyorlardı. Ancak bugün, sivil toplum kuruluşlarının ve insan hakları örgütlerinin çalışmaları, kullanılan yeni taktik ve stratejiler sayesinde çok daha görünür. Örneğin, Arjantin'deki Toplumsal ve Hukuksal Araştırmalar Merkezi'ne (ki detaylı şekilde aşağıda yer alacaktır) benzer şekilde Türkiye'deki insan hakları örgütleri de suçluların yargılanması ve masumların serbest bırakılmasını garanti altına almaya çalışıyorlar. Özellikle de, nefret suçları, savaş bölgesinde devlet tarafından işlenen cinayetler, 2006 yılında çıkarılan Terörle Mücadele Kanunu'yla yargılanan aktivistlerin devam eden davaları bu gruplar tarafından yakından takip ediliyor ve – istenen sonuçların alınması imkansızda yakın da olsa- davaların toplu biçimde izlenmesi için örgütlenme çalışmaları başarılı bir şekilde devam ediyor.

Ayrıca, farklı insan hakları örgütleri ve sivil toplum kuruluşları hafıza çalışmaları yapıyorlar, tanıklıkları topluyorlar ve toplu mezarlar gibi “devlet terörü”nün verdiği zararın oldukça büyük olduğu alanlara sahip çıkıyorlar –yine ancak kısmi fayda sağlansa ya da hiçbir fayda sağlanmasa da. Resmi olarak tanınmayan devlet teröründen kaynaklanan toplumsal ve bireysel travma, baskı altında tutulan Ermenileri, Alevileri, Rumları, Kürtleri, solcuları ve hatta başörtülü kadınları tanımlamak için kullanılan bir slogan haline geldi. Son olarak, son yıllarda insan hakları örgütleri tarafından teşvik edilen çok daha fazla sayıda insan ortaya çıkarak, gerillaların ve sivillerin gömülü bulunduğu toplu mezarları açıklamaya başladı. Bugüne kadar ortaya çıkarılan toplu mezarların sayısı şimdiden 114'e ulaştı ve 117 tanesi de incelenmeyi bekliyor. Devlet, kimlik tespitini olanaksız kılan tekniklerle araştırma ve kazılarına devam ederken, Minnesota protokolünü izleyecek bir adli antropoloji ekibinin kurulması gereği pek çok örgüt tarafından dillendirilmekte. Özetle, geçmişle yüzleşme zorunluluğu giderek Türkiye'deki sivil toplum tarafından farkedilmeye başlandı. Tüm bunlar olurken, bütün bu hareketlenmeye geçerli bir çerçeve sağlayabilecek olan “geçiş dönemi adaleti” terimi resmi olarak telafuz edilmiyor. Bunun aksine, devlet ve toplum içindeki pek çok farklı kesim şiddetli bir şekilde bu hareketlenmeye, ya gereksiz ya da tehlikeli olduğunu söyleyerek, karşı çıkıyor. Bu türden bir çerçevenin oluşturulabilmesi ve –resmi olmasa da- sivil seferberliklerin halk tarafından meşru görülmesi için karşılaştırmalı araştırmaların ve bu şekilde ortaya çıkarılacak bilginin önemli olduğuna inanıyoruz. Bu nedenle Hafıza, Hakikat ve Adalet Çalışmaları'nı kurmak amacıyla çıktığımız yolda attığımız ilk adım, Arjantin'e bir gezi düzenlemek oldu.

Nisan 2011 yılında Arjantin'e giderek ülkenin hafıza, hakikat ve adalet konusunda

yaşadığı deneyimi öğrenmek için pek çok insan hakları örgütü ile görüştük, anıt ve mezarları ziyaret ettik. Arjantin ve Türkiye arasındaki belli başlı benzerlikler ve farklılıklardan haberdardık. Ancak, ziyaretimiz bize kendi deneyimimizin evrenselliği ve özgünlüğü ile ilgili tahmin ettiğimizden çok daha fazla şey öğretti. Bu gezi, hakikati yeniden hatırlama ve geri kazanma yoluyla adaleti sağlayacaksa, alışkanlıklarımızın ötesine bakmamız ve ihtiyaçlarımızı ve önceliklerimizi belirlememiz konusunda bize bir şans verdi. Bu ziyaretin ardından, deneyimlerinden farklı şeyler öğrenebileceğimiz diğer bölgelere de gitmeye karar verdik. Ulusötesi ittifaklar kurmak, güney ülkeleri arasındaki diyalogu geliştirmek ve en önemlisi karşılaştırmalı bilginin üretilmesi yoluyla yerelde bir güçlenme sağlanmasına katkıda bulunmak da amaçlarımız arasında.

Arjantin’de, öncelikle hem uluslararası alanda kabul görmüş hem de sıkı yerel bağları olan, belgeleme ve bellek oluşturma konusunda deneyim sahibi, farklı ittifaklar ve işbirlikleri kurmayı başarmış insan hakları örgütlerine ulaşmaya çalıştık. Bu konular bizim için özellikle ilgi çekiciydi, zira bunlar hafıza, hakikat ve adalet konusundaki çalışmalarımızı üzerine inşa etmek istediğimiz ilkelerdi. Orada bulunduğumuz sürede Memoria Abierta, Toplumsal ve Hukuki Araştırmalar Merkezi (CELS), Arjantin Adli Antropoloji Ekibi (EAAF) ve Plaza de Mayo Anneleri ile görüşmeler yaptık. CELS’te tanıştığımız avukatların yardımıyla, askeri yönetim sırasındaki en büyük yasadışı gözaltı merkezi olan ESMA ile ilgili süren bir davaya katıldık. Ayrıca, Ulusal Ağır Ceza Mahkemesi’nin bir üyesi olarak, 1985 yılında cuntanın yargılandığı tarihi mahkemeyi yöneterek ve Menem hükümeti döneminde Adalet Bakanlığı görevini yürüterek Arjantin’de demokratik rejime geçişte önemli bir rol oynayan eski Adalet Bakanı ve yargıç Leon Carlos Arslanian ile konuşma fırsatı bulduk.

Türkiye’de İnsan Hakları Örgütleri ile yaptığımız görüşmelerde bize, kanıtları toplama ve bulguları yayma konusunda farklı stratejileri öğrenmeye ihtiyaç duyduklarını söylemiş oldukları için, ziyaret ettiğimiz tüm kurumlarda belgelemeden sorumlu kişilerle görüştük.

Bunların ötesinde, Arjantin’deki yasadışı gözaltı merkezleri olan Olimpo ve ESMA’yı ziyaret ettik. İki merkez de bugün İnsan Hakları Örgütlerine devredilmiş ve Toplum Merkezlerine dönüştürülmüş durumda. Olimpo ve ESMA’yı rehber eşliğinde gezdik ve yöneticilerle birlikte orada çalışanlarla da konuşma fırsatı bulduk. En az diğerleri kadar önemli olan son uğrak noktamız ise, yine rehber eşliğinde gezdiğimiz ve farklı insanlarla konuştuğumuz, “devlet terörü” nedeniyle ölmüş insanların anısına inşa edilen Memorial Park’tı. Aşağıda, ilk önce Arjantin’deki hakikat, hafıza ve adalet çalışmalarıyla ilgili tarihsel arka planı anlatacağız. Raporun ikinci bölümünde, toplantılarımıza, yaptığımız görüşmelere ve araştırmalara dayanarak, ziyaret ettiğimiz yerlerden ve kurumlardan edindiğimiz bilgiyi sizinle paylaşacağız. Raporun son bölümünde ise Arjantin ve Türkiye’de yaşanan devlet terörünün ve hafıza, hakikat ve adalet çalışmalarının karşılaştırmalı bir tartışması yapılarak, Türkiye’deki bizlerin Arjantin deneyiminden öğrenebileceklerimize odaklanılacak.

II. Tarihsel Arka Plan

20. yüzyılın başından itibaren Arjantin altı askeri darbe yaşadı. 1976 yılında gerilla hareketlerinin uyguladığı şiddet karşısında Isabel Perón hükümetinin yolsuzluk ve yetersizlikleri gerekçe gösterilerek ordunun yönetime el koyması tartışmak istediğimiz konu açısından özellikle önemli.

24 Mart 1976'da Genelkurmay Başkanı General Jorge Rafael Videla yönetimindeki cuntanın ilk icraatları kongreyi feshetmek ve hakimlerin %80'ini görevden almak oldu. Bunu izleyen günlerde, Cunta yönetimi toplum üzerinde baskı kuracak pek çok adım attı: gözaltı sürelerinin sınırını kaldırdı, sivilleri yargılamak için askeri mahkemeler kurdu, hafif suçlara çok ağır cezalar getirdi ve sıkıyönetimi gerekçe göstererek askeri yönetimin icraatları gizli tutuldu. Askeri diktatörlüğün ülke yönetimine egemen olduğu 1976 – 1983 döneminde özellikle solcu kimliğine sahip insanlara yönelik sayısız insan hakları ihlalleri gerçekleştirildi. Cuntanın baskı ve şiddetini nasıl meşrulaştırdığını ilk başkan Videla'nın Clarín gazetesine verdiği mülakatta yer alan aşağıdaki cümlelerde bulabiliriz:

“Bir terörist sadece elinde bir silahla [insan] öldüren ya da bomba koyan kişi değildir, aynı zamanda diğer insanlara batılı ve Hristiyan medeniyetimize uymayan düşüncelerini aşılacaktır.”¹

Cunta dönemindeki “devlet terörü”nün toplum açısından bedelleri çok ağır oldu. Bu dönemde askeri cunta tarafından kaybedilen insan sayısının 10 bin ila 30 bin arasında olduğu tahmin ediliyor²

Jorge Videla ve Roberto Eduardo Viola'dan sonra cuntanın başına geçen Leopoldo Galtieri, Britanya'nın elindeki Malvinas (*Falklands*) adalarını işgal ederek askeri diktatörlüğün sonunu hazırladı. Arjantin Britanya karşısında büyük bir yenilgi yaşayınca askeri diktatörlük de kamuoyundaki meşruiyetini tamamen kaybetti. Cunta ülke yönetimini aşamalı olarak tekrar sivil bir hükümete vermeye karar verdi. Bu süreci cuntanın son başkanı Reynaldo Bignone'yi yürüttü.

Cunta seçimlere girecek partilere gözaltında kayıplar başta olmak üzere kendi dönemindeki insan hakları ihlallerinin üzerine gitmemeleri ve Malvinas savaşı yenilgisini sorgulamamaları yönünde yoğun bir baskı yaptı ve 28 Nisan 1983'de, seçimlerden sadece iki hafta önce, askeri yönetim döneminde suç işleyen askerlere yönelik bir af yasası çıkardı.

1983'te yapılan seçimde askerlerin çıkardığı af yasasını iptal etme sözü veren Raúl Alfonsín askeri diktatörlük döneminden sonra ülkenin demokratik olarak seçilen ilk başkanı oldu.³ Alfonsín hükümeti, hakikatleri ortaya çıkarma adına CONADEP'i (Kayıplar Üzerine Ulusal Komisyon) kurarak önemli bir adım attı. CONADEP

1 18 Aralık 1977 tarihli Clarín gazetesini, aktaran “Verdad y Justicia En La Argentina” başlıklı, Temmuz 1991 tarihli Americas Watch Raporu , s.20.

2 ICTJ, *Accountability in Argentina*, Raporu, Ağustos 2005, www.ictj.org'dan ulaşılabilir.

3 Alfonsín'in seçildiği 10 Aralık günü daha sonra tüm dünyada İnsan Hakları Günü olarak kutlanmaya başlandı.

kongreden bağımsız bir yapı olarak yürüttüğü ciddi çalışmalar sonucunda yaklaşık 50 bin sayfalık belge içeren bir rapor hazırladı. 1984'te kitap olarak da yayımlanan CONADEP raporu Arjantin'de yaşanan devlet terörünün boyutlarını önemli ölçüde ortaya koydu. "Bir Daha Asla" (*Nunca Más*) başlıklı rapor dünya halklarının hakikate ulaşma girişimleri açısından önemli bir mihenk taşı olarak görülebilir. Askeri belgelere ulaşılması mümkün olmadığı için, CONADEP raporu "habeas corpus" belgeleri, basında yer alan haberler ve uluslararası insan hakları örgütlerinin raporlarına dayanarak yazıldı. Tüm engellere rağmen, komisyon 8960 kayıp insanın ve 365 yasadışı gözaltı merkezinin bilgilerine ulaştı ve askeri diktatörlüğün zalimliği hiçbir tartışmaya yer bırakmayacak şekilde ortaya koyuldu.

Komisyon çalışmalarına ek olarak, hukuki alandaki ilk önemli gelişme de Başkan Alfonsín'in girişimiyle gerçekleşti; cuntanın en üst kademedeki yer alan dokuz lideri yargılandı ve beşi hüküm giydi. Komutanlardan General Jorge Videla ve Amiral Emilio Massera ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı. Diğer komutanlar Agosti 4,5 yıl, Viola 17 yıl ve Lambruschini 8 yıl hapis cezası aldılar. Ayrıca, bazı gerilla liderlerini de yargılayarak hükümet kendince devlet terörüyle sol terör arasında bir denge tutturmaya çalıştı. İki tarafın suçlarını eşitlemeye çalışan bu politika daha sonra "iki şeytan teorisi" olarak anıldı⁴

Arjantin'in demokratik bir rejime geçmesi o kadar sorunsuz olmadı. Üst düzey komutanların yargılanmasından rahatsızlık duyan subayların hareketlenmesinden çekinen Alfonsín hükümeti, 1986 ve 1987'de peş peşe iki af yasası çıkardı ve bu yasalarla albay ve altındaki rütbelere sahip askerler affedildi.

1989'da iktidara gelen ve 10 yıl iktidarda kalan peronist Carlos Menem hükümeti mağdurların hoşuna gitmeyen adımların yanında, zararların tazminine yönelik olumlu adımlar da attı. Menem iktidarı döneminde çıkarılan af yasasıyla ceza alan veya yargılanan sınırlı sayıdaki asker de serbest bırakıldı.

Menem hükümeti, 1991'de yayınlandığı kararnameyle, Amerikan İnsan Hakları Komisyonu'na dava açan eski tutuklulara tazminat vermeyi kabul etti. Bu adımla, mağdurların tazminat alma hakkı ilk kez yasal olarak tanındı. Sonra, 1992'de yürürlüğe giren yeni yasayla eski tutuklulara verilen tazminatın sınırları genişletildi ve 1994'te de gözaltında kaybolanların ailelerine tazminat verilmesi düzenlendi.⁵ Menem'in bir yandan askeri yetkilileri affedip öbür yandan birtakım tazminatlara imkân vermesi diktatörlük döneminin "unutturulması" için atılmış adımlar olarak görülebilir.⁶ Devletin mağdurlara ve yakınlarına tazminat vermesi sürecine ilişkin iki temel eleştiri yapıldı. Birincisi, tüm bu sürecin toplumsal tartışma ve hesaplaşma olmadan yürütülmesiydi. İkinci olarak ise, insan hakları örgütleri, özellikle de Plaza de Mayo anneleri kayıp çocukları için verilen tazminatı kabul etmeyi etik ve politik olarak doğru bulmadılar. Süreç Plazo de Mayo Anneleri örgütünün ikiye bölünmesine kadar gitti.⁷

4 Americas Watch, s.27.

5 María José Guembe (2008), "The Argentinean Experience with Economic Reparations for Serious Human Rights Violations", *Repairing the Past: Compensation for Victims of Human Rights Abuses*, ed. Pablo

6 Guembe, 2008

7 Guembe, 2008

Tüm adalet arayışlarına rağmen askeri yetkililer işledikleri suçların hesabını uzun süre vermediler. Af yasalarını kaldırmak için 1998’de Kongre’de bir girişim oldu ve fakat başarılı olamadı. Sadece, af kapsamına girmediği için siyasi tutukluların çocuklarının kaçırılarak başka ailelere evlatlık verilmesine ilişkin davalar devam edebildi, zira bu suçlar af kapsamına alınmamıştı.

Bütün bunlara rağmen, benzer bir davaya bakan federal yargıç Gabriel Cavallo’nun kararı dönüm noktası oldu. 2001’de yargıç Cavallo, Alfonso hükümeti döneminde çıkan af yasalarını anayasaya ve ülkenin taraf olduğu uluslararası anlaşmalara aykırı buldu. 2005’te Yüksek Mahkeme bu kararı onaylayarak askeri diktatörlük suçlarıyla ilgili af yasalarını geçersiz kıldı. Bu karar sonrasında, askeri diktatörlük döneminde işlenen suçlara yönelik soruşturma ve davalar tekrar açıldı.

Ayrıca, Nestor Kirchner hükümeti de adaletin sağlanması konusunda bazı adımlar attı. 2003 yılında Kirchner hükümeti İspanyol yargıç Garzón’un talebine olumlu yanıt vererek Arjantinli 31 eski subayın İspanya’ya iadesine karar verdi. Kongrede ise af yasaları geriye dönük iptal edildi ve deniz kuvvetleri eski komutanı Donanma Yüksek Mekanik Okulu ESMA’nın işkence merkezi olarak kullanıldığını itiraf ettikten sonra, Kirchner bu binanın İnsan Hakları Müzesine dönüştürüleceğini açıkladı.

Bugün Arjantin’deki hakikat, hafıza ve adalet arayışı hâlâ devam etmekte. Geldiğimiz noktada 342 dava devam ederken, sadece 3 davada Yüksek Mahkeme aşaması da sona erdi. Toplam 1604 sanığın 556’sı tutuklanmış, 252’si hayatını kaybetmiş ve 40’ı kaçak konumda.⁸ Davalar başta CELS olmak üzere insan hakları örgütleri tarafından yakından takip ediliyor. Raporun geri kalan kısmında, adalet ve hakikate ulaşmak için çalışmalarına devam eden insan hakları örgütlerinden bazılarının yaptığı işlere yer vereceğiz. 30 yıldan beri yapılan çalışmaların hepsine eşit şekilde yer vermenin bu raporun sınırlarını aşacağı muhakkak. Bu nedenle, kapsamlı bir bilgi sunmayı hedeflemiyoruz. Amacımız, Arjantin deneyiminin ışığında Türkiye’de Hafıza, Hakikat ve Adalet Merkezi kurulmasına bir katkıda bulunmak. İki ülke arasındaki benzerlikler kadar farklılıklar da ülkelerin birbirleriyle karşılaştırılmasını bizim amacımız için yararlı bir çaba haline getirmekte. Aşağıda göreceğiniz gibi, gözlemlediğimiz farklılıklar, ülkelerin yapısal ve tarihsel farklarını dikkate alarak benzer stratejilerin uygulanmasının önündeki engellere işaret ederken, aynı zamanda bu farklılıklar bizim zaman içinde belirginleşmiş metodolojilerimizi ve söylemlerimizi de yeniden düşünmemiz için fırsatlar sunmakta.

⁸ Gaston Chillier (4 Aralık 2010), Anadolu Kültür’ün Düzenlediği Hakikat, Adalet ve Hafıza Çalıştayı’nda yaptığı “Arjantin’de Yaşanan Hakikat, Belgeleme ve Adalet Süreçleri” başlıklı konuşma.

III. İnsan Hakları Örgütleri

1. Memoria Abierta

Memoria Abierta, Arjantin tarihinin ortak belleğini oluşturmak amacıyla, farklı insan hakları örgütleriyle biraraya gelip, bunlar arasındaki koordinasyonu ve işbirliğini sağlamak için 2000 yılında Ford Vakfı'nı sağladığı fon ile kuruldu. İnsan Hakları Daimi Meclisi (ABDH), Toplumsal ve Hukuki Araştırmalar Merkezi (CELS), Arjantin Tarih ve Toplumsal Bellek Vakfı, Plaza de Mayo Anneleri ve Barış ve Adalet Servisi (SERPAJ) Memoria Abierta'nın kuruluşunda yer alan insan hakları örgütleri oldu. Bugün, Memoria Abierta tek başına 15 kişiyi tam zamanlı istihdam ediyor ve farklı amaçlar için kullanılmak üzere belge mirasını ve sözlü arşivi oluşturma işlevini yerine getiriyor.

Örgütün kuruluşunda rol oynayan iki önemli etmen vardı. Bunlardan birincisi, darbe döneminde yaşanan insan hakları ihlalleri ve gözaltında kayıplar anısına bir anıt yapmak üzere 1996 yılında verilmiş karar; ikincisi ise yine aynı dönemde ölüm uçuşlarının varlığını dahi kabul eden yüksek rütbeli darbecilerin tanıklıklarının ortaya çıkması idi.⁹ Bu iki gelişme, genel af ilanından sonra adaleti sağlamak için yeni strateji ve teknikler aramakta olan insan hakları örgütlerini bir araya gelmek ve bir belgeleme merkezi kurmak konusunda harekete geçirdi. Failleri tespit etmeye ve hükümetin ve devletin adli, idari makamlarında ve yasama organlarında görev almalarını engellemeye çalışan insan hakları örgütleri açısından böyle bir belgeleme

⁹ Arjantin Adli Antropoloji Ekibin'den Luis Fondebrider'in belirttiğine göre denize atılanlardan sadece 60 kişinin cesetine ulaşılmış.

merkezi zaruri idi. Aynı zamanda toplu mezarlar ortaya çıkmaya devam ediyordu ve Adli Antropoloji Ekibi hem bu mezarların kazısında hem de çıkarılan cesetlerin kimliğini saptamada aktif olarak çalışıyordu. Bu işte başarılı olabilmek için yaygın bir halk desteğini almak ve failerin belirlenmesi zorunlu idi ve insan hakları örgütleri de bu amaçlara ulaşmak için merkezi bir belgeleme merkezinin önemli olduğunu düşündüler.

İlk başlarda, Memoria Abierta'nın kurulması çok heyecan yaratmadı ve genel olarak toplumun ve gençlerin ilgisini çok çekmedi. Ancak, konuştuğumuz insanların söylediğine göre merkezin popüler hale gelmesinde üç etmen rol oynadı. Bunlardan ilki profesyonel bir yaklaşım benimsemiş olmalarıydı. Profesyonel yaklaşım derken kastettikleri, veri toplamada uluslararası standartlara uymaları ve politik olarak savundukları şeyleri sağlam ve güvenilir bilgilere ve detaylı belgelere dayandırmaları.

Örneğin, Arjantinli bir görevlinin Şili'deki bir diğerine yazdığı gizli bir belgede cunta yönetimi tarafından idam edilenlerin sayısının yirmi binden az olmadığı bilgisi veriliyor. Ancak Memoria Abierta kendi belgelerinde CONADEP'in açıkladığı 9000 kişiye resmi olarak kimliği saptanmış ve tek tek doğrulanmış iki bin kişiyi de ekleyerek onbir bin demeye devam ediyor.

Kamu kurumları ve yerel örgütlerle işbirliği içinde olmaya dikkat etmeleri başarılarının ve uluslararası alanda onay görmelerinin ikinci nedeni. Bu onlara yaptıkları işleri meşru kılmak ve kabul görmek için farklı kaynaklar kullanmakta yardımcı olurken, ideolojik bir örgüt olmadıklarını da kanıtıyor.

Üçüncü etmen ise, cunta döneminde yaşananları tanımlamak için diğer insan hakları örgütleri gibi "suç" ve "şiddet" gibi terimler kullanmak yerine "devlet terörü" diyerek radikal bir tutum içinde olmaları. "Devlet terörü" baskının sistematik karakterini işaret etmeye yararken aynı zamanda da başka durumlarda kendilerine yapılanları hak ettikleri düşünülen mağdurların değil devletin eylemlerini odağına alıyor. Muhtemelen yukarıda saydığımız diğer iki strateji olmadan bu yöntem başarılı olmayacaktı. Ancak, sağlam ve geçerli veri toplama yöntemleri ve devlet ve yerel örgütlerle kurdukları işbirlikleri, insan hakları örgütlerinin güvenilirliğini sağlayarak onlara saygınlık kazandırmış. Bu sayede de, "devlet terörü" kavramı, politik bir oryantasyon ile ilişkilendirilmektense objektik gerçeklik olarak kabul edilmeye başlanıyor.

Ayrıca, sadece kayıplar değil, cunta rejiminin öncesinde çatışmada ölen gerillalar da devlet terörü mağdurlarının arasında sayıldı. Ancak ve ancak devlet hukuka aykırı ve adaletsiz davrandığı durumda silahlı mücadelenin ortaya çıktığı gerçeğinden hareketle bu duruma rasyonel bir açıklama getirilmiş oldu. Fiili hükümet doktrininin yürürlükten kaldırılması ve anayasal düzeni bozmaya yönelik her çabanın yasadışı sayılması yönünde 1994 yılında anayasada yapılan değişikliklerle failere ağır cezalar verilecek olması ve darbeye karşı çıkma hakkının onaylanması, bu görüşün dile getirilmesini sağladı. İnsan hakları örgütleri darbenin öncesinde de yasadışı merkezlerin var olduğunu kanıtlamıştı ve bu sayede vatandaşlık haklarını kullanarak, bu türden anayasaya aykırı tedbirlere başvuran hükümete karşı çıktılar. Başka bir deyişle, CELS gibi organizasyonların savundukları yasal çerçeve aynı zamanda

mahkumiyeti ve “devlet terörü” kavramının hegemonik olarak kullanılabilmesini de sağladı. Aşağıda da göreceğimiz gibi, bu stratejinin başarılı olmasının bir diğer olumlu sonucu da, faillerin açıklanması ve hesap vermeleri zorunluluğunun toplum tarafından talep edilmesini sağlaması ve sivil toplumun bazı alanlarının cunta ile kurduğu girift işbirliğinin ortaya çıkarılması –ki bunu Memoria Abierta yapıyordu- isteğini yaratması idi. Bu aynı zamanda insan hakları örgütlerine, devlet terörüyle birlikte uygulanan bazı ekonomi politikalarının hâlâ devam ettiğini göstermek yoluyla geçmişe dayanarak bugünü de eleştirme hakkı verdi.

Son olarak, Memoria Abierta'nın popüler hale gelmesinde, Arjantin devletinin finansal krizle boğuştuğu 90'lı yıllarda işçi sınıfının hareketlenmesi ile güçlenen muhalif ruh halinin de etkisi oldu. Memoria Abierta, kendi hafıza çalışmalarını toplumda o anda popüler olan hareketlenmelerle ilişkilendirmeye özel önem verdi. Yerel komşuluk ağları ile sadece maddi bir bağ ve ilişki kurmadı, aynı zamanda onlarla ideolojik olarak da ilişkilendi. Ki bu ilişkilendirme de, tam da bir önceki paragrafta söylediğimiz şekilde yapıldı; Arjantinlileri baskı altında tutan ekonomi politikaları devlet terörü ile süreklilik arz ediyordu ve birine karşı savaşmak diğerini dışarıda tutarak mümkün olmayacaktı.

Bugün, Memoria Abierta hafıza ve belgeleme alanında iş yapan Latin Amerika merkezli bölgesel bir koordinatör durumunda. Silahlı çatışmalar ve diktatörlük, malzemelerin toplanması, düzenlenmesi ve görünür kılınması ve sözlü anlatıların yasal alanda nasıl delil olarak kullanılabileceği üzerine seminerler veriyor. Örgüt aynı zamanda davalara uzman olarak katılıyor ve ülkede devlet terörünün yaşandığı herhangi bir alanın anıt bölgesine dönüştürülmesi projelerinde yer alıyor.

Memoria Abierta ile yaptığımız görüşmede, çalışanlar yaptıkları işin dört ana alanı kapsadığını söylediler: Belgeleme Mirası, Sözlü Arşiv, Topoğrafik Hafıza ve Uzmanlaşmış Projeler.

Belgeleme Mirası:

Memoria Abierta, darbe sırasında yaşanan insan hakları ihlalleri ile ilgili toplanan topoğrafik, görsel, işitsel ve arşiv dokümanlarının bir araya getirilmesiyle bir miras ortaya çıkarmayı kendi birincil hedefi olarak tanımlıyor. Ancak bu, Memoria Abierta'nın diğer örgütler tarafından toplanan belgelere el koyduğu anlamına gelmiyor. Örgüt, Şili'de geliştirilen İnsan Hakları Sözlüğünü alıp onu kendi amaçları doğrultusunda değiştiriyor ve UNESCO'nun *vinisys* programını kullanarak farklı belgeleri standardize ederek düzenliyor ve bu belgeleri internet sitesine koyarak halkın erişimini sağlıyor. Belgelerin yazılı kopyaları onları toplayan kuruluşlarda kalıyor ve internet sitesinde bu kopyaların hangi kuruluşlarda olduğu açık olarak yazılarak isteyenlerin belgelerin aslına ulaşması sağlanıyor.

Hali hazırdaki belgelerin belirlenmesi ve onların uluslararası standartlara uygun şekilde bir veri tabanında toplanması işi iki yıl boyunca durmadan çalışan onbeş kişilik bir kadro tarafından gerçekleştirildi. Bu araştırmacılardan her biri kuruluşlardan birinde görev aldı ve o kuruluştaki belgeleri kategorize etti, tanımladı ve derledi. Memoria Abierta ancak kolektif ve güvenilir bir belgeleme merkezi

kurma hedeflerine ulaştıktan sonra diğer alanlarda da çalışmaya başladı.

Sözlü Arşiv

Memoria Abierta, kaybolmuş insanlar ve gözaltı merkezleri ile ilgili anlatılan tanıklıkların arşivini de tutuyor. Bu tanıklıklar birey odaklı mülakatlar yoluyla toplanıyor ve mülakatlar üniversitede sosyoloji ya da antropoloji eğitimi almış araştırmacılar tarafından yapılıyor. Memoria Abierta, bu tanıklıkları, konuşulan kişinin gözaltında kaybolan kişi ile olan ilişkisi ve/ve ya kendisinin hangi siyasi faaliyet içinde olduğuna göre sınıflandırıyor. Sınıflandırma için kullanılan kategoriler şu şekilde olabiliyor: hayatta kalanlar, mülteciler, akrabalar (bunlar da kendi içinde anne, baba, oğul, kız, kız kardeş, erkek kardeş vd. olarak ayrılıyor), şahit, örgüt milisleri ve insan hakları aktivistleri. Memoria Abierta ile gerçekleştirdiğimiz toplantıda konuştuğumuz kişiler failerin tanıklıklarının da internet sitesine konup konmaması üzerine çokça tartıştıklarını söylediler. Ancak, bu tartışmalarda varılan sonuç konmaması yönünde olmuş. Zira, failerin ve mağdurların tanıklıklarını bir arada koymanın ikisine aynı değeri verdikleri ya da güvenilirlik açısından eşit tuttukları gibi bir algıya sebep olacağını düşünüyorlar.

Sözlü arşiv çoğunlukla araştırma ve akademik çalışmalar için kullanılıyor. Kişiyile yapılan mülakatın tümü kurumda tutuluyor, internete ise görüşmenin sadece belirlenen başlıklar altına girebilecek kısımları konuluyor. Mülakatla ilgili detaylı bilgiye kurumdan ulaşılabilir. Talep edilirse ve izin alınır, kişiler mülakatların tamamını dinleyebiliyorlar. Ancak, bu durumda dinleyen belli bölümleri atlama ya da not alma hakkına sahip değil. Aynı zamanda, görüşmenin çoğaltılmasına da izin verilmiyor.

Hafıza Topoğrafyası

Memoria Abierta, hafızanın cisimleştirilmesine ve mekansallaştırılmasına özel önem veriyor. İnsanların yargılanmadan tutuldukları gözaltı merkezlerinin yasadışı olduğunu ve orada tutulan kişilerin tutuldukları süre boyunca gözlerinin bağlı olduğunu düşündüğümüzde, işkencenin, tecavüzün, kayıpların yaşandığı binaları açığa çıkarmak hem hafızayı canlı tutmak ve mirasa sahip çıkmak gibi sembolik anlamı açısından hem de bazı subaylarla işlenen suçlar arasındaki hukuken geçerli bağlantıları kurmak açısından önemli. Ayrıca, failer tarafından gözaltı merkezlerinde kullanılan aletler, mağdurların ordu tarafından el konulan eşyaları, evleri ve siyasi aktivistler tarafından direnmek ve güçlenmek için kullanılanlar da internet sitesinde sergileniyor.

Bu şekilde hazırlanan kapsamlı bir proje tüm yasadışı gözaltı merkezlerini otaya çıkararak yerlerini harita üzerinde işaretleyip, baskı araçlarının nasıl da Arjantin'in tümüne dağıldığını ve tüm ülkenin cunta rejimi tarafından nasıl kullanıldığını ortaya koyuyor. İşkence aletlerin sergilenmesi ve yasadışı gözaltı merkezlerinin haritalandırılması interaktif bir şekilde internet sitesinde yer alıyor. İnsanlar kendi deneyimlerini, üzerlerinde kullanılan belli bir alet ya da buldukları gözaltı merkezi üzerinden tarif edebiliyor. Belli bir gözaltı merkezinde yaşanan deneyimler orada kalan kişi sayısı, binanın mimarisi ve tarihi, orada görev alan ve yargılanan failer, o

merkezle ilgili medya ve mahkeme kayıtlarıyla birlikte sunuluyor.

Hafıza Topoğrafyası projesi Memoria Abierta'nın uzman konumunu kazanmasına yardımcı oldu. Faillerin yargılandığı davalarda Memoria Abierta'dan hayatta kalanları bu yasadışı gözaltı merkezlerine getirerek ifadelerinin kaydedilmesini istiyorlar ve bu kayıtlar sanıklar aleyhine delil olarak kullanılabilir.

Rosario Projesi

Memoria Abierta, Rosario bölgesindeki yasadışı gözaltı merkezini anıt alanına dönüştürmek için en son daha yerel ve detaylı bir proje başlattı. Örgüt projeyi gerçekleştirmek için arşivlerde bu bölgeyle ilgili toplanmış olan belge ve tanıklıkları belirledi, halen yaşayanlarla yeni görüşmeler yaptı, bölgenin, binanın ve iç mimarisinin topoğrafyasını belirledi ve bu konuyla ilgili failerin davaları hakkında bilgi topladı. Bu hiç de kolay bir süreç değildi, zira Rosario'da darbe döneminde tüm işçiler kaçırılmış ve pek çoğu kayıplara karışmış olduğu için bu bölgede yaşayan insanların gündelik hayatları hâlâ devlet korkusuyla şekilleniyordu. Dolayısıyla, yerel örgütler ve aktörlerle işbirliği yapmak proje için çok önemliydi.

Memoria Abierta, kurulduğu günden itibaren Buenos Aires'te toplanan 37 tanıklığa Rosario'da toplanan 25-30 tanıklığı da ekledi. Bir araya getirilen tanıklıklarda cinsel şiddet oldukça büyük bir yer tutuyordu ve bu nedenle de örgüt, devlet terörü ve mağduriyetinin toplumsal cinsiyet boyutuna da eğilmeye başladı.

Memoria Abierta, Rosario'da toplanan verilere dayanarak bir internet müzesi açtı ve toplanan veriler kronolojik olarak düzenlendi. Bu düzenlemelerde kullanılan sıralama şu şekildeydi: cunta müdahalesinin öncesinde yaşanan hareketlenme, bölgede yaşanan devlet terörünün detayları, Rosario'da yaşayan insanların hakikat ve adalete ulaşmak adına verdikleri mücadeleler ve son olarak da tanıklıkların nasıl yeniden toplandığı ve yaşanan olayların nasıl bellekte tutularak aktarıldığı. Rosario projesinde tanıklıklarını sunan kişilerin kimlikleri açıklanmıyor.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Rosario öncelikle bölgeyi ziyarete gelenlere açık olan elektronik bir proje. Şiddet ve devlet terörünü gösteren bir müze ve Arjantin tarihini öğreten bir okul olarak kurulmuş. Yasadışı merkez bugün güncel sanat ve kronolojik zaman çizelgesine ev sahipliği yapıyor. Bu çizelge, 1990'lardaki işçi sınıfı hareketiyle yakından ilişkili olarak bu binanın ele geçirilmesi için verilen mücadeleyi göstermekte.

2. Centro de Estudios Legales Y Sociales –CELS (Toplumsal ve Hukuki Araştırmalar Merkezi)

CELS 1979 yılında kurulmuş bir sivil toplum örgütü. Teknik ve hukuksal bir perspektifle çalışan CELS Arjantin’de insan haklarının ilerletilmesi, korunması, demokrasinin güçlendirilmesi ve hukukun üstünlüğünü sağlamayı hedefliyor. Bugün CELS’te avukatlar, antropologlar, sosyologlar ve kütüphanecilerden oluşan elli kişi görev yapıyor. Çalışanların maaşları fonlardan karşılanıyor ve davalarına bakılan kişilerden herhangi bir ücret talep edilmiyor.

CELS’in cunta yönetimi sırasında, kendileri de devlet terörüne maruz kalan iki avukat tarafından kurulduğunu özellikle belirtmekte fayda var. Diğer bir deyişle, kurum demokratik bir yönetime geçişten önce belgeleri toplamaya, rejimi soruşturmaya ve mağdurların haklarını korumaya başlamış. Cunta rejiminin ardından çıkarılan af yasalarından önce faille ilgili muazzam bir bilgi birikimi sağlamış ve bugün elindeki bu bilgileri savcılara sunuyor. Merkez savcılarla işbirliği içinde yasadışı gözaltı merkezlerini yöneten faille karşı açılan davalarda çalışıyor. Merkezin sağladığı deliller aracılığıyla 18 fail hakkında 181 dava açılmış ve 300 ifade toplanmış. Merkez aynı zamanda uluslararası alanda da tanınıyor ve Latin Amerika’da faaliyet gösteren diğer insan hakları örgütleriyle işbirliği içinde çalışıyor. Kolektif hakikat ve tazminat hakkını, Latin Amerika İnsan Hakları Mahkemesi’nin ilkeleri arasına sokmak konusunda başarılı oldu.

Arjantin’de hakikat ve adalete ulaşmak için devam eden mücadele içinde CELS hukuki alanda öncü bir rolde. Af yasasının geçerli olduğu dönem içinde merkez, faille ilgili herhangi bir göreve getirilmemesi ve devlet kademelerinde üst düzey görevlerde bulunamamaları için kimliklerinin tespiti ve aleyhlerindeki kanıtların deşifre edilmeleri için çalıştı. CELS, devlet terörüne bulaşmış olma ihtimali olan polis, asker ve yargı mensuplarının görevlerinden alınması için de devlet kurumları ve çalışanları ile yakın ilişki içinde oldu. Aynı zamanda, 1994 yılında anayasada yapılan düzenlemelerde de önemli bir rol oynadılar ve “kaçırılmış” çocukların davalarını mahkemeye taşıyarak kısmen de olsa af kapsamını aşmayı başardılar (zira bu suçlar af kapsamı dışında tutulmuş suçlardı). Ve son olarak da uluslararası anlaşmalara ve Anayasa’ya başvurarak bu yasaların tamamen kaldırılmasını sağladılar. Merkez bugün sadece devlet terörü ile ilgili değil ayrımcılık ve polis şiddeti gibi diğer tüm insan hakları ihlalleriyle ilgili de çalışıyor. Aynı zamanda, cuntanın yargılandığı davaları aktif olarak izliyorlar ve hakimlerin verdiği kararların, verilen cezaların, temyiz mahkemesine yapılan başvuruların sonuçlarının ve kaçak görevlilerin yerleriyle ilgili bilgilerin kaydını tutuyorlar. Özellikle de arşiv çalışmaları oldukça ilginçti. Arşivleme çalışmaları, kanıt oluşturma, izleme, hafıza yaratma amacıyla yapılıyor. Bunlar kadar önemli bir diğer amaç da, işadamlarının, kilisenin, yargıçların cunta rejimi ile nasıl da işbirliği içinde olduklarını göstererek devlet terörünün sistematik yapısını ortaya koymak.

CELS’in binasında beş başlık altında toplanmış belgeler var. Birinci tip belgeler, 1974 ve 1996 yılları arasında Arjantin’de yaşanan insan hakları ihlalleriyle ilgili ulusal ve uluslararası medyada çıkan haber ve yazılardan oluşuyor ve bunlara dijital ortamda da erişilebiliyor. CELS’te bulunan bu belgelerden davalarda sıkça

yararlanılıyor.

İkinci tip belgeler ise, af yasası çıkmadan önce 1976-1985 yılları arasındaki davalarda toplanan delillerden ve yapılan araştırmalardan oluşuyor. Bunlar dosyalara göre ayrılmış ve dosyalara devletten adalet talep eden kişilerin isimleri verilmiş. Bu dosyalar dilekçe ve hatta soruşturmayı kabul etmeyen yargıçların mektupları dahil her tür resmi belgeyi kapsıyor. Bu tip belgeler içinde sınıflandırılan çoğu veri cunta döneminde işlenen insan hakları ihlalleri ile ilgili olsa da, 1986-2000 yılları baz alınarak sınıflandırılmış bölümde kültürel, ekonomik haklar, şiddet ve ayrımcılıkla ilgili hak ihlalleri de mevcut.

Üçüncü tip belgeler ise CELS'in kurucuları tarafından toplanan bilgilerden oluşuyor. Bu veriler kişisel ve eşsiz, zira bunlar faillerin örneğin kiliseyle olan ilişkilerini kanıtlayan kimlik ve kişisel bağlantıları ile ilgili bilgileri içeren, kuramsal ve olgusal kanıtları kapsıyor. Askeri eylemlerin legal ve kamusal olanlarının yanında illegal ve yasadışı olanlarının da olması sadece Arjantin'de değil tüm dünyada devletin işleyiş

şeklini anlamamız için bize ipuçları sağlıyor. Askeri yetkililerin üniversitelerde ve diğer okullarda grup olarak dağılmış olması, suçların kolektif olarak işlendiğinin kanıtı olduğu gibi aynı zamanda da yoğun şiddet ve yıkım eylemleriyle devam eden darbelerin yapılabilmesinde eğitim sisteminin rolünü ortaya koyuyor.

Dördüncü tip belgeler ise tarihsel araştırma adı altında sınıflandırılmış ve faillerin ve mağdurların tanıklıklarından oluşuyor. Mağdurların içinde kendi deneyimleri olan ve şu an hayatta olanlar, gözaltına alınan kişilerin akrabaları ve vahşetin tanıkları yer alıyor. Dosyalara kaybolan kişilerin isimleri değil tanıklığını anlatan kişilerin isimleri verilmiş.

Faillerin dosyaları ise bireysel hikayelerinden, görev yaptıkları makamlardan, sistem içindeki rollerinden, diğer faillele ilişkilerinden ve eğer gerçekleşiyse ceza aldıkları yasa ve yönetmelik bilgilerinden oluşuyor. Bu noktada şunu belirtmekte fayda var, gözaltı merkezlerinde çalışan gardiyanlar gibi düşük rütbeli kamu çalışanlarıyla ilgili herhangi bir bilgi toplanmıyor, zira bunlar da mağdur olarak değerlendiriliyorlar. Kurumlarda genel eğilim, başkaları tarafından gözaltı merkezlerine sokulan kişilerin – ki bunlar arkadaşlarını “ele veren” tutuklular da olabilir, tutuklulara işkence eden ya da onları öldüren düşük rütbeli görevliler de- terörün öznelere değil nesnelere olduğunu kabul etmek yönünde.

Son olarak, beşinci tip belgeler de CELS’in örgütsel kurallarını ve çalışma etiğini, yaptığı etkinlikleri, ulusal ve uluslararası arenada sağladığı görünürlüğü, komisyon tarafından verilen kararları, yapılan tartışmaları, katılınan davaları ve çalışanlarla ilgili bilgileri içeren merkezin kurumsal işleyişiyle ilgili belgeler. Bu belgeler kurumların belleğini oluşturmanın yanında şeffaflığı sağlamak için de tutulmakta.

3. Madres de Plaza de Mayo - Línea Fundadora (Plaza de Mayo Anneleri)

Plaza de Mayo Anneleri ile ilgili bugüne dek çok şey söylendi. Onların Arjantin’de adaletin sağlanması sürecine yaptıkları katkı inkâr edilemez. Burada değineceğimiz izlenimlerimiz sadece onları ziyaret edene kadar farkında olmadığımız noktalardan oluşuyor. Plaza de Mayo Annelerinin kendi arşiv kaynakları var ve bu kaynakların içeriklerini ve dijital kopyalarını Memoria Abierta ile paylaşıyorlar. Bize, failerin cezalandırılması için yargı süreci başlatıldığı ve adaletin yavaş yavaş tesis edilmesi nedeniyle, Plaza de Mayo’da gerçekleştirdikleri Perşembe toplantılarını sonlandırmayı düşündüklerini söylediler. Ancak sürece davacılar olarak katılmaya devam edecekler. Aşağıda daha detaylı anlatacağımız mekanları ESMA’da bulunuyor. Halkı güçlendirme çalışmalarını bu mekanda gerçekleştiriyorlar ve bu da onlara politik faaliyetleri için yeni bir yol açıyor. Bizim ziyaret ettiğimiz şube kendi soy araştırmalarını yapmakla ilgileniyordu ve Arjantin’deki anneleri harekete

geçiren aktivistlerin kendileri olduğunu iddia ediyorlardu. Bu iddia oldukça önemli, çünkü geçiş dönemi adaleti üzerine yaşadıkları ayrışmalardan dolayı kendi içlerinde bölünmüş durumdalar. Bizim ziyaret ettiğimiz anneler kazı çalışmaları, kişilerin yargılanması ve mağdurların ortaya çıkarılması ile ilgili aktif olarak çalışırken, aynı zamanda devletin cunta dönemi ile ilgili arşivlerini halka ve insan hakları örgütlerine açmasını talep ediyorlar. Asıl gruptan ayrılarak kendi örgütlerini kuran diğer anneler ise kazı çalışmalarının ve öldürülen kişilerin cesetlerinin teşhis edilmesine karşılar. Bunu inançları gereği olduğu kadar rasyonel anlamda da savunuyorlar. Öncelikle, öldürülenlerin kimliği belirlenmediği sürece çocuklarının yaşadığına dair olan umutlarını koruyabiliyorlar. İkinci olarak da, öldürülen pek çok kişinin cesedi suya atıldığı için, öldürülenlerin bazılarının kimliği belirlenebilecekken, bazıları hiçbir zaman belirlenemeyecek. Bu kadınlara göre, böylesi bir durum yas tutma ve yaşadıklarına kendi içinde bir son verme açısından eşitsiz bir durum yaratacak. Bu görüş, onları radikal bir pozisyona itiyor. Ayrıca, modern, kapitalist devletin tümü yerine ancak failerin bir kısmı yargılabileceği için adaletin sağlanması sürecinde yasal yolları zorlamayı da faydalı bulmuyorlar.

4. Equipo Argentino de Antropologia Forense - EAAF (Arjantin Adli Antropoloji Ekibi)

Arjantin'deki adli antropoloji ekibinin mağdurların ortaya çıkarılması ve devlet terörünün ifşasında sağladığı başarı uluslararası alanda büyük kabul gördü. Adli antropologlar, CONADEP ve aileleriyle birlikte kaybolan ya da ailelerinin esir tutulduğu dönemde dünyaya gelen torunlarını arayan Plaza de Mayo anneleri tarafından ilk kez 1984 yılında davet edildiler. Arjantin'de bu türden talepleri karşılayabilecek uzmanlar olmadığı için, Amerikan Bilimi Geliştirme Derneği (American Association for the Advancement of Science) içindeki Bilim ve İnsan Hakları Programı'ndan destek istediler.¹⁰ Heyetle birlikte Arjantin'e gelen Dr. Clyde Snow ülkede yaşayan öğrencileri işe alarak onlara eğitimler verdi ve bu öğrenciler Arjantin'deki adli antropoloji hareketini geliştirdiler. Yine aynı öğrenciler bugün, uzun zaman önce yakılmış bedenlerin teşhisi için dünya çapında kullanılan yeni tekniklerin de mucitleri oldular.

Türkiye'ye benzer bir noktanın altını çizebiliriz, antropologların bu süreçten öğrendikleri ilk şey kazı tekniklerinin cesetlerin kimlik tespitini sağlayabilmek için çok önemli olduğudur. Antropologlar ilk olarak ağır makinelerin kazılarda kullanılmasını engellediler ve Adli Tıp Kurumu'nun uygun olmayan depolama ve analizlerinin önüne geçtiler. Ekip 1986 yılından bu yana faaliyet alanını oldukça genişletti, seminerler verdi, yeni ekipler yetiştirdi ve Amerika, Asya, Avrupa ve Afrika kıtasında 40'tan fazla ülkede faaliyet gösterdi.

¹⁰ Argentine Forensic Anthropology Team, *American Initiative for the Identification of the Disappeared: Genetics and Human Rights Argentina Section First Report*, s.9.

Bugün adli antropoloji insan hakları örgütlerinin ilgilendiği hafıza çalışmaları için vazgeçilmez bir rol oynuyor. CELS gibi, devletin girift örgütlenmesini, mantığını ve devlet katında görev yapan insanlar arasındaki ilişkileri, farklı arşiv kaynaklarına dayanarak ayrıntılarıyla gösterebiliyorlardı. Aynı zamanda toplu mezarların yerlerini de belirleyerek, her birinde bulunan insanların hikayelerini açıklayarak devletin uyguladığı baskının acımasızlığını ortaya koydular. Devlet kuramsallaştırmaları, toplu mezarlarla ilgili topladıkları belgeler ve tanıklıklar, kaybolan bir insanın nereye gömülmüş olabileceğini tahmin etmeyi sağlayan bir bilgisayar programı geliştirmelerine yardımcı oldu.

Tüm bunların yanında, Arjantin Adli Antropoloji Derneği kaybolan 10.000 kişinin hayat hikayelerinin, siyasi aidiyetlerinin, hastane kayıtlarının –ki bu az kullanılan bir bilgi, çünkü çoğu tutuklu çok gençti ve tanımlanabilir hastalıkları ya da sakatlıkları yoktu- yanında gazete haberlerinin ve resimlerin de bulunduğu bir veri tabanına sahip. Bugüne kadar, bu 10 bin kişiden sadece 440’ına ulaşılabilmiş.

Görüşmemiz sırasında ekip direktörü yaptıkları işlerin içeriğinin yanında ilkelerinden de bahsetti. Öncelikle, iktidar mücadelesi açısından bilgiyi kimin elinde tuttuğu oldukça önemli, o nedenle de ellerindeki bilgiyi sadece gerekli olduğu durumlarda paylaşıyorlar. Örneğin, genetik numuneler devletle ancak ve ancak askeri yetkililer tarafından evlat edinilen kadın tutukluların çocuklarını teşhis etmek için paylaşılıyor. İkinci olarak, diğer bilim insanlarıyla işbirliğine önem veriyorlar. EAAF’de şu anda 42 tam zamanlı ve yarı zamanlı personel ve arkeoloji, fiziksel ve sosyal antropoloji, genetik, bilgisayar bilimleri ve hukuk alanında yetkin bir grup danışman çalışıyor.¹¹ Üçüncü olarak ise, incelemelerle ilgili olarak mağdurların akrabalarının ve cemaatlerinin isteklerine son derece saygı gösteriyorlar ve cesetlerin mezardan çıkarılması ve kimliklerinin saptanması sürecinin tüm aşamalarında onlarla yakın işbirliği içinde çalışıyorlar.¹² Son olarak da, delillerin bilimselliğinin çok önemli olduğunu vurguluyorlar. Çünkü devlet terörünün deşifre edilmesi ve bunun uluslararası arenada tanınmasının yolu bilimsel kanıtlardan geçiyor. Yakınlarını kaybeden insanlar için adaletin sağlanması hafızalarının korunmasından daha önemli olabildiği için, bu gibi ilkelerin yaptıkları iş için esas olduğunu söylüyorlar. EAAF’nin sunduğu kanıtlar yargılama süreçleri için de canalcı oluyor.

Birazdan göreceğimiz gibi, hafıza çalışmaları daha karmaşık detaylarla uğraşmak zorunda kalıyor ve adaletin sağlanmasının yanında geleceğin inşa edilmesi ile de yakından ilgileniyor. Hafıza çalışmaları tanıklıklar ve tarihsel hakikatlerin ortaya çıkarılmasını içeriyor ki bu bazen yaşandığı kesin olarak bilinen olayları ortaya çıkarmaktan daha farklı olabiliyor. Aşağıda, öldürülen insanların ve onların ölümüne sebep olan devlet terörünün anısını yaşatmak için kurulan ve Arjantin’deyken ziyaret etme fırsatı bulduğumuz mekanları tartışacağız.

11 Argentine Forensic Anthropology Team, s.10.

12 Argentine Forensic Anthropology Team, s.10.

IV. Yeniden-hatırlama / Anıtlar

1. Olimpo

Olimpo cunta rejimi döneminde kullanılan başlıca yasadışı gözaltı merkezlerinden biriydi. Buenos Aires'teki merkez 2005 yılında hafıza/toplum merkezine dönüştürüldü. Cunta iktidarı öncesinde bu bölge özel bir şirketin elinde idi ve şirket burada tren istasyonu işletiyordu. 1976 yılında alan polise devredildi ve polis karakolu olarak kullanılmaya başladı. Bu el değıştirme ile ilgili resmi belgelere hâlâ ulaşılammış durumda. Olimpo, Ağustos 1978 ve Ocak 1979 yılları arasında yasadışı gözaltı merkezi olarak kullanıldı. 500 kişinin Olimpo'da tutulduğu tahmin ediyor ve bu kişilerden sadece 90'ı bugün hayatta. Tutuklular farklı siyasi aidiyetleri olan ve toplumun farklı kademelerinden gelen insanlardı.

Alanı gezdiren rehberler tarafından Olimpo'nun özel ve kamu sektörü arasındaki bir el değıştirme sonucunda gözaltı merkezine dönüştürüldüğü özellikle vurgulanıyor.

Özel işletmelerin cunta rejimine ve onun vahşetine verdikleri destek henüz ortaya çıkarılmamış bir konu. Ancak, bu türden bir işbirliği devlet şiddetinin ve baskısının sistematik karakterini anlamamız için elzem. Aslında, Olimpo gibi yasadışı gözaltı merkezlerinin cunta rejiminin ortaya çıkmasında, güç kazanmasında, devam etmesinde ve dokunulmaz olmasında toplumun farklı kesimlerinin aktif ve pasif katılımını bize gösteriyor. Bu katılımın boyutunu ve cuntanın toplumsal güçlerle olan ilişkilerini ortaya koymadan NUNCA MAS düşüncesi soyut kalıyor ve baskı ve devlet terörü farklı biçimler altında toplum içinde varolmaya devam edebiliyor. Devlet Terörü Anıtı'nı tartışırken bu konuya geri döneceğiz.

Olimpo, 2005 yılından sonra karakol olarak kullanılmamaya başladı. 1990'larda yaşanan ekonomik kriz ve uygulanan devlet politikaları ile artan yoksulluk ve eşitsizlik karşısında örgütlenen bölge kurumlarının talebiyle Olimpo insan hakları örgütlerine devredildi. Bu kurumlar hayatta kalanları deneyimlerini anlatmaları için davet ettiler ve hep birlikte bölgede polisin varlığını protesto ettiler. Bu olaylardan sonra, Buenos Aires şehri insiyatif olarak polisin karakolu terketmesini ve o alanı insan hakları örgütlerine ve bölgede faaliyet gösteren diğer örgütlere vermesini istedi. Ancak, polis mekanı terketmeden önce herhangi bir delil bırakmamak adına mekanın tüm mimari yapısını altüst etti.

Olimpo hafıza sahasına dönüştürüldüğünde hali hazırda hayatta kalan kişilerin tanıklıklarının belgeleri mevcuttu ve bu tanıklıklar oranın yasadışı bir gözaltı merkezi olduğunu ortaya koymak için çok önemli idi. Diğer yandan, Olimpo mahallenin kalbinde, çok görünür bir yerde olduğu için, insan hakları savunucuları ve hayatta kalan tutuklular buranın gerçekten yasadışı bir merkez olup olmadığı konusunu gündeme getiriyorlardı. Olimpo geri kazanıldıktan sonra aktivistler tarafından ilk yapılan faaliyetlerden biri, merkezde tutuklu olarak kalıp bugün hayatta olanların yanında, o bölgede yaşayan insanlarla da yüz yüze görüşmeler yapmak ve onların tanıklıklarını toplamak oldu.

Tanıklıklar toplandıktan sonra, bölgede faaliyet gösteren insan hakları örgütleri ve diğer topluluklar tam bir sene boyunca Olimpo ile ilgili ne yapacaklarını, onu hafıza merkezine nasıl dönüştüreceklerini tartıştılar. Bunu yapmak istemelerinin nedeni yaşanan korkunun somutlaştırılması ve aynı zamanda orada tutulan insanların hayatlarını, direnişlerini ve umutlarını dönüştürmekte bir rol oynama isteği idi. Diğer bir deyişle, Olimpo merkezinin direktörü, hem korkunun hem de tutukluların onurları için savaştıkları bir yerin mimarıydı. Bu nedenle polisin yapmaya çalıştığı gibi korkunun izlerini silmeden ve bugünkü yaşamın şiddet ve vahşetin ardından ortaya çıktığını göz ardı etmeden Olimpo'yu bir ölüm alanından yaşam alanına dönüştürmek amaçlandı.

Merkezle ilgili ne yapılması gerektiğinin tartışıldığı toplantılara katılanlar bölgede yaşayan kişiler, insan hakları örgütleri, bugün hayatta olan eski tutuklular, gözaltında kaybolanların akrabaları ve Buenos Aires ilindeki resmi görevlilerdi. Katılımcılardan çoğunluğu buranın müze ve toplum merkezine dönüşmemesi yönünde görüş bildirdi.

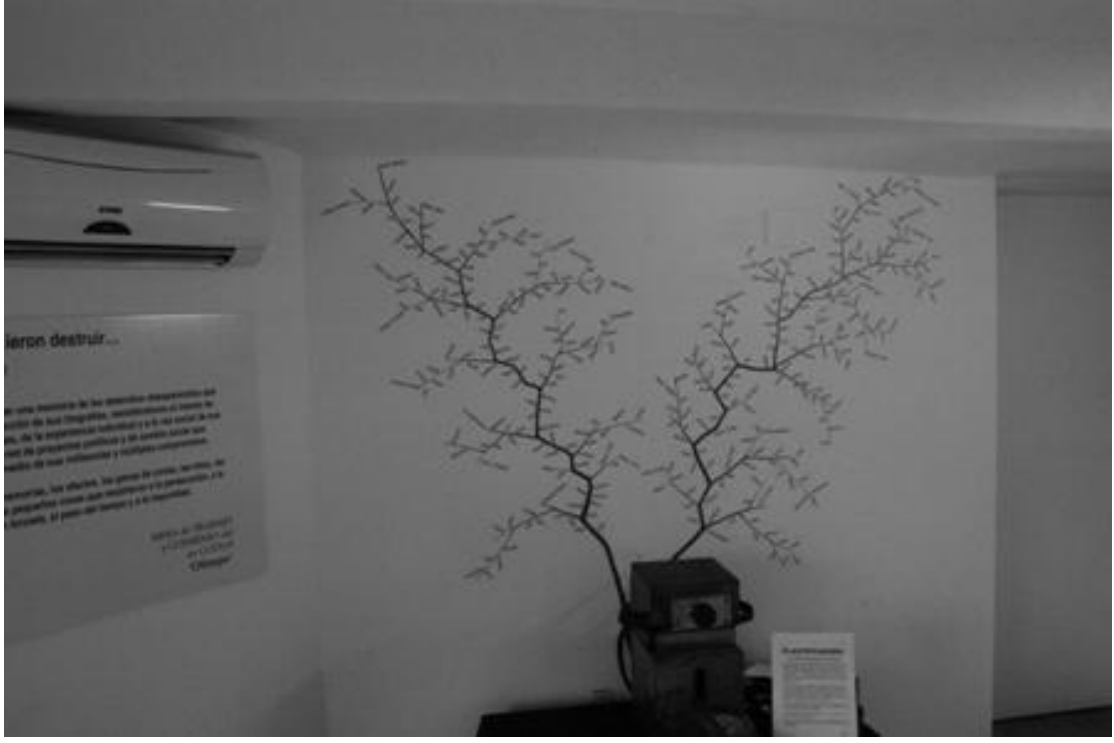
Olimpo anıt alanı ve onun ne şekilde tasarlanacağına yönelik tartışmalar sadece miras anlayışının yeniden geliştirilmesi için değil hakikatin ve delillerin ortaya konması tekniğine yönelik anlayışın da değişmesi için çok önemli oldu. Örneğin,

hayatta kalanların anlatıları ne eksik ne de kusurlu idi, sadece işkence, gözleri bağlı şekilde tutulma, korku ve birlik duygusunun yaşandığı maddi alanın içinden çıkan ve bunlar tarafından şekillendirilmiş bakışlardı. Örneğin, Olimpo'yu kurarken orada tutulan kişilerin anlattığı müzik sesleri, kokular ve ışığın hangi açıyla geldiği gibi bilgiler önemli oldu. İnsanların duydukları tartışmalar, cesetlerine ulaşılammış olsa dahi kaybolan bazı insanların orada tutulmuş olduklarını gösteriyordu. Cunta rejiminde devletin tutukluların bedenlerinin yanında mülklere ve paralara da el koyması oldukça yaygındı. Bazı insanların gözlerindeki bağın ucundan gördükleri diğer tutuklularla ilgili bilgiler, bu kişilerin orada bulunduğu dair kanıtlar olarak kullanıldı. Kaybolan yakınlarını arayan aileler bu türden tanıklıklar yoluyla aslında onların da Olimpo'da tutulduklarını öğrenmiş oldular. Bu yüzden, tanıklıkların ortaya konuşunun somut koşulları göz önüne alındığında tanıklıklar deneyimsel bilgisi çok kıymetli olabilir. Gerçekten de, Arjantin'de süren davalarda devlet terörünü araştırırken delil toplamak için kullanılan pek çok teknik, adli tıp uzmanları ve avukatlar kadar insan hakları aktivistleri ve hayatta kalmayı başaran insanlarla da işbirliği içinde geliştiriliyor.

Polis merkezi terkederken tahrip etmiş olsa da, bu anlatılar Olimpo'nun mimari olarak da ne kadar korkunç olduğunu anlamaya yardımcı oluyor. Ancak, hiçbir şey eski haline benzer şekilde yeniden inşa edilmemiş. Olimpo'nun direktörü şöyle diyor: “Bunu inşa eden onlardı, biz sadece izini sürüyoruz.”

Olimpo'yu ziyaret edenler içeri girdiklerinde ilk olarak geniş ve boş bir alanla karşılaşıyorlar. Bu alanda sadece önceden yaşanan korkunun mimari izlerinin silindiğini gösteren işaretler bulunuyor. Bu işaretler düzensiz bir şekilde dizilmiş ve örneğin yıkılmış bir duvarın yanında yer alıyorlar. Çizik çizik olmuş boyadan ve kalkık betondan bir zamanlar orada bir duvar olduğu anlaşılabilir. Rehber bu durumun bize ordunun ve devletin anlayışındaki ironinin bir göstergesi olduğunu söyledi, minik inşaat faaliyetleriyle insanlara yaşananları unutturabileceklerine inanıyorlar. Buna rağmen, alanın kendisi tüm bu silinenlere karşı bir metafor olarak kalmaya devam ediyor. Devlet terörünün cisimleştirilmiş ve nesneleştirilmiş hafızada bıraktığı izler kolayca hakikat, dayanışma ve adalet amacına hizmet etmek için ortaya çıkarılabilir.

Olimpo'da tekrar ortaya çıkarılan izler sadece alanın kendisinde yapılanlarla sınırlı değil. Olimpo hafızayı merkezileştirmek gibi bir amaç güdüyor ve burada kaybolan kişilerin kitaplarını, şiirlerini, fotoğraflarını, onların yazdıkları ya da onlara yazılan mektupları ve ünlü Olimpo duruşmasıyla ilgili belgeler de toplanıyor. Aynı zamanda direnişi gösteren objeler de burada toplanıyor. Örneğin sınır dışı edilerek devlet teröründen kaçmak isteyenlerin sahte belge hazırlamasına yarayan makine de sergilenenler arasında. Bu türden objelerin yasadışılığı rehberler tarafından dile getirilirken, aynı zamanda onları miras olarak adlandırıyorlar ve bunların toplumun hayatta kalabilmesi, devlet terörüne karşı mücadele etmek ve ilişkileri devam ettirebilmek için gerekli olduğunun altını çiziyorlar.

Olimpo'da iki tam zamanlı çalışanın yanında bir kaç gönüllü çalışan da var. Ana amaçlarından birini bilgiyi ve hafızayı gelecek nesillere aktarmak olarak tanımlıyorlar. Bilgi ve hafıza derken kastettiklerinin devlet terörü değil, cunta tarafından öldürülen solcu muhalif grupların ideolojileri, söylemleri ve pratikleri olduğunu da eklemekte fayda var. Olimpo'da kaybolan insanların fotoğraf ve yazılarının toplandığı albümlerin yanında, direniş grupları arasında dolaştırılarak okunan kitaplar da var. “Yasaklanmış olanın dönüşü” adını verdikleri bir proje ile bu kitapları çocuklarla birlikte okuyorlar.

Olimpo'daki insan hakları aktivistleri çocuklarla ve o bölgede yaşayan insanlarla binanın yasadışı karakterini ve gözleri bağlı insanlar binaya sokulup çıkartılırken ve içeriden sesler yükselirken ve tüm bunlar çevre sakinleri tarafından görülüp, duyulurken bunun nasıl mümkün olabildiğini de tartışıyorlar. Uygulanan son proje ise, nesiller arası ve toplumsal bağları güçlendirmek adına yaşlıların çocuklara anlattıkları hikayeler ve masallar.

2. Escuela de Mecánica de la Armada - ESMA (Donanma Yüksek Mekanik Okulu)

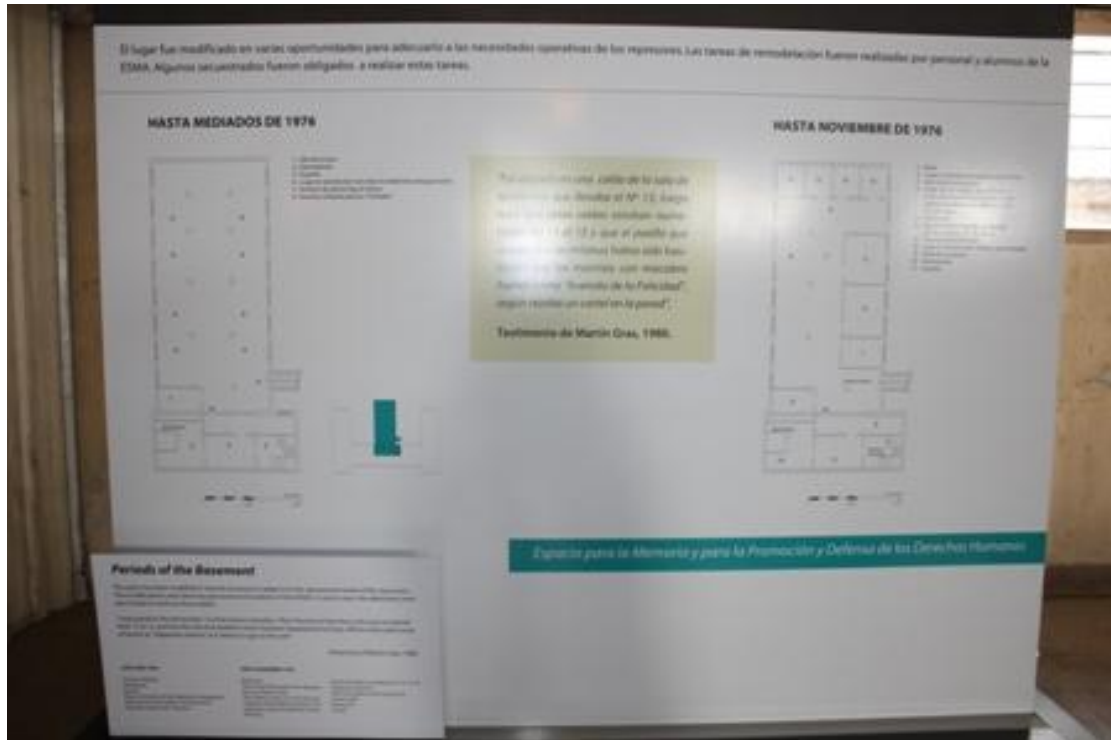

ESMA, Buenos Aires'teki en büyük yasadışı merkez ve burası pek çok insanın kaybolmasında da önemli bir rol oynamış. 5000 kişinin bu merkezde kaldığı tahmin ediliyor ve bunların sadece 150 tanesi şu an hayatta. Hayatta kalanların anlattıkları tanıklıklara göre ölüm uçuşlarıyla öldürülen tutuklular Arjantin'in pek çok bölgesinden önce buraya getiriliyordu ve bu askeri üstün uçaklara taşıyorlardı. ESMA'nın yasadışı karakteri devlet terörünün işleyişinde tüm vatandaşların rolünü Olimpo'dakinden de fazla bir şekilde gösteriyor. Zira ESMA şehir merkezinde yer alıyor ve cunta rejimi süresince yasadışı bir gözaltı merkezi olarak işlemiş, buraya pek çok tutuklu getirilmiş ve ölüm uçuşlarının yapılma sıklığı hiç de az değil. Bugün ESMA baskının ve devlet terörünün popüler bir sembolü.

ESMA donanmaya ait bir merkezdi ve Donanma Yüksek Mekanik Okulu burada bulunuyordu. Cunta rejiminin çöküşünden ve devlet terörü işlevi ortaya çıkarıldıktan sonra dahi okul açık tutuldu. Ancak 2004'te çıkarılan bir karar ile Donanma ESMA'yı insan hakları örgütlerine vermek zorunda kaldı. Fakat Donanma'nın tüm binayı terketmesi yıllar aldı. 2009 yılına kadar insan hakları örgütleri Donanma birimleri ile birlikte kalmaya devam ettiler. Bu sırada, Buenos Aires kent yönetimi Donanma'nın ve insan hakları örgütlerinin alanlarını çitlerle ayırdı Donanma binaları boşaltıkça örgütlerin alanını genişletti. Donanmanın tüm belgeleri ortadan kaldırdığını, herhangi bir iz bırakmamak için gözaltı merkezinin iç yapısını yenilediğini söylemeye gerek yok tabii. ESMA içinde bulunan müze, Donanma tümüyle alanı terketmeden açılmadı. Ayrıca, o döneme kadar herhangi bir yargılama yapılmamıştı ve failer insanlık suçu işledikleri bölgede makamlarında otururken devlet terörünü gösterir nitelikte bir müze açmak anlamsız olacaktı.

ESMA, ENDE tarafından işletiliyor ve bu şekilde tüzel kişilik kazanıyor. ENDE insan hakları örgütlerinin, Ulusal Hafıza Arşivi'nin ve Hafıza Alanı Enstitüsünü'nün temsilcilerinden oluşuyor. Ulusal Hafıza Arşivi bir devlet kurumu, ancak Hafıza Alanı Enstitüsü Buenos Aires kentine ait.

ENDE, ESMA'daki amacının iki yönlü olduğunu söylüyor: Hafızanın korunması ve insan haklarının tesisi. ESMA'daki korku mimarisi ile nasıl başa çıkılacağı ve burada gerçekleşen devlet terörünü nasıl temsil etmek gerektiği ile ilgili tartışmalar 2004 yılından beri sürüyor ve bugün bu tartışmaların ancak küçük bir kısmında bir sonuca ulaşılmış. Tıpkı Olimpo'daki gibi. İnsan hakları örgütleri ve hayatta kalan tutukluların kurdukları örgütlerin yanında akademisyenler ve müze küratörleri de bu tartışmalara katılıyorlar.

Donanmanın burada bulunması, ENDE için pek çok yönden baskı oluşturdu – ki bu sorun Olimpo’da çalışanlar için daha az önemli bir sorun-. Ayrıca başka önemli meseleler de tartışıldı: Devlet terörünün bellekte bıraktığı iz, kahramanlarının pek çoğu yargı sisteminin dışında kaldıkça - ki donanma ile yaşadıkları deneyim bunu gösteriyor- nasıl yansıtılacak? Anlaşmazlıkların temellerini çözmeden, kapitalist, emperyalist ve ulus devlet merkezli küresel sistemde yaşarlarken, bilgi nasıl yeni nesillere aktarılabilir? Devlet terörü, bugün göçmenlerin ve yoksulların yaşadığı ayrımcılıkla nasıl ilişkilendirilecek? 1980’ler sonrası cunta yönetimi bittiğinde ortaya çıkan tüketici kültürünün kayıtsızlığı ile önceki nesillerin mağdur edildiği vahşet arasındaki bağlantı ile ilgili nasıl bir bilinç yaratılacak? Farklı gruplar arasındaki nefreti kışkırtmadan devlet terörünün varolabilmesinde sivillerin rolünden nasıl bahsedilebilecek? Verilen kayıpları ordunun farklı fraksiyonları arasındaki güç oyunlarına indirmeden, ölen ve kaybolanlar nasıl anlamlandırılacak? Örneğin, ESMA’nın bu denli korkunç bir yere dönüşmesinin nedeninin, diğer ordu birimleriyle rekabetinde donanmanın vitrini olmuş olduğuna inanılır. Zira tüm ordu öldürme ve baskı kurmada görünmeyen güçlerinin aslında ne kadar büyük olduğunu göstererek, devleti yönetirken daha büyük bir yetki almak yarışındaydı. Nasıl hayatta kalanların ve gözaltında kaybolanların yakınlarının hafızalarını muhafaza edecek ve aynı zamanda önceki nesillerin mücadelelerinden haberdar olan daha iyi bir gelecek hayalini ve insan haklarını yükseltecek bir alan oluşturulabilecek? Cunta döneminden sonra hayatta kalanların bir kısmı devletle işbirliği yapmakla ve arkadaşlarına ihanet etmekle suçlanıyorlar. Hayatta kalmak, bazen ailelerin ve daha genel anlamda toplumun gözünde lanetlenmiş olmak demek. Aktörleri ve bireylerin sorumluluklarını hiçe saymadan sistematik devlet terörünün baskısı altındaki herkesin yaşadığı mağduriyet nasıl gözler önüne serilebilir? ESMA’nın karşılaştığı tüm bu soruların bir çoğu, ENDE ve diğer destekçilerin katılımıyla örgütlenen kolektif, olumsal ve acılı bir karar alma süreciyle cevaplanıyor.

ESMA'nın yer aldığı alanda pek çok bina var ve bunlar farklı bölümlere ayrılmış durumda. Yasadışı gözaltı merkezi olarak kullanılan bina ziyarete açık ve Olimpo’ya benzer bir şekilde dizayn edilmiş, herhangi bir yeri yeniden inşa edilmemiş. Daha önceden varolan, deneyimlenen ve fakat Donanma tarafından alanı terketmeden önce üzerine yeni yerler inşa edilen ya da yıkılan yapılar tabelalarla ziyaretçilere gösteriliyor.

Diğer binalar, yargılamalarda son aşamaya gelindiği ve varlık nedenleri –olan adalet-yavaşı yavaşı sağlandığı için yeni projeler hazırlığında olan Plaza de Mayo Annelerinin iki fraksiyonu dahil diğer insan hakları örgütlerine dağıtılmış. Diğer bir bina da cunta rejimini yorumlayan güncel sanata ev sahipliği yapıyor.

3. Parque de La Memoria y Monumento A Las Victimas del Terrorismo de Estado (Devlet Terörü Mağdurları için Hafıza ve Anıt Parkı)

Arjantin’de devlet terörü mağdurları için anıt yapma kanunu 1997 yılında çıkarıldı ve ancak 2007 yılında uygulanmaya başlandı. Kent hükümeti, insan hakları örgütleri ve Ciudad Üniversitesi projeyi hayata geçirmek üzere işbirliği içine girdi. Kent hükümeti projeyi finansal olarak desteklerken, üniversite de anıtın dikileceği alanı bağışladı. Hafıza parkı şehrin dışında geniş bir alana kuruldu. Parkta anıtın yanında devlet terörünü anlatan yedi heykel de bulunuyor ve en az dört yeni heykelin de yapımı devam ediyor. Bu heykeller yarışmayla seçilmiş heykeller. Burada bunlardan iki tanesini sizlere anlatacağız:

Memorial Park’ta gezerken karşınıza çıkan ilk heykel Grupo de Arte Callejero tarafından yapılmış. Heykel, kronolojik olarak peş peşe sıralanmış trafik işaretlerinden oluşuyor. Bu işaretler, ülkede yaşanan, yerli küresele, görüneni görünmeyene, sivil orduya bağlayan devlet terörünün tarihindeki belli başlı dönüm noktalarını temsil ediyor. Örneğin, cunta yönetimi bıraktıktan sonra dahi devam eden baskıcı ekonomik politikalar üzerine bir vurgu var ve pek çok trafik işareti 1980 ve 1990’larda yaşanan yoksulluk, uluslararası borçluluk ve özelleştirme oranlarını temsil ediyor.

Diğer yandan, Buenos Aires'teki Falkland savaşı ve Dünya Futbol Şampiyonası, dokunulmazlık yasasının hemen arkasına yerleştirilmiş. Ki bu da, 1980'lerin tüketici kültürünün yarattığı kayıtsızlığın ve devlet terörünün üstünün örtülmesinin arasındaki ilişkiyi gösteriyor.

Diğer tabelalar ise katliamları, toplu tutuklamaları, gözaltında kayıpları, yasadışı gözaltı merkezi inşa edilmesinde Ford şirketinin işbirliğini vs. konu ediniyor.

Diğer bir eser asıl itibariyle denize yerleştirilmiş. Bu, denize bakan bir erkek çocuğunun heykeli ve ölüm uçşları esnasında öldürülen ve cesedi Uruguay yakınlarında ele geçirilen bir çocuğun anısına inşa edilmiş. Öldürülen çocuk yaşasaydı heykeli yapan Claudia Fontes ile aynı yaşta olacaktı.

Devlet terörü mağdurları anıtı ise tüm bu heykellerin ortasında yer alıyor. Anıt, devlet terörü nedeniyle kaybolmuş ya da ölmüş insanların adlarından oluşuyor. Anıt aralarında en az beş kişinin yürüyebileceği kadar mesafe olan birbirine paralel beton bloklardan oluşuyor. İsimler alfabetik olarak ve kişilerin öldürüldükleri ya da kayboldukları yıllara göre sıralanmış. Kaybolduklarında hamile olan kadınların isimlerinin yanında hamile oldukları notu da düşülmüş. Anıtla ilgili iki nokta özellikle bahsedilmeye değer. İlk olarak kronoloji, cunta rejiminin öncesinden 1960'ların sonlarından başlıyor. Bu kronolojik sıralama, gerilla olarak savaşan ve çatışmada öldürülenlerin de devlet terörünün mağdurları olarak sayılmaları anlamına geliyor. Bunun nedeninden yukarıda da bahsetmiştik; yasadışı gözaltı merkezlerinin tarihi bu kadar eskiye dayanıyor. Ayrıca, radikal yaklaşımın da savunduğu, Arjantin'deki pek çok insan hakları örgütünün de katıldığı şekliyle devlet terörüne bütüncül bir yaklaşım, gerilla savaşının ancak ve ancak devletin baskıcı olduğu zamanlarda ortaya çıktığını savunuyor.

İkinci olarak, duvardaki otuz bin isim tabelasının şu an sadece 11.000'i dolu. Pek çok tabela ise bugün için boş. Bunun iki sebebi var. İlk olarak, insan hakları örgütleri topladıkları tanıklıklara ve tahmini hesaplarına dayanarak, Arjantin'de öldürülen ve kaybedilen insan sayısının 30.000 civarında olduğunu tahmin ediyorlar. Ancak,

profesyonellikten şaşmamak ve yaptıkları işin bilimselliğini korumak adına yaptıkları işlerde sadece resmi olarak tanınmış ve bireysel olarak onaylanmış isimleri kullanmaya önem veriyorlar. Aslında, insan hakları örgütlerinin mağdurların hepsini listelemek için yapmak zorunda kaldıkları titiz çalışma nedeniyle parkın açılması yasanın çıkışından sonra 10 yıl içinde ancak gerçekleştirilebildi. Devlet, Buenos Aires kent yönetimi ve insan hakları örgütleri ulaştıkları konsensüs sonucunda 30.000 isim tabelasının konmasına ve 19.000'inin ihtilafı olmaları nedeniyle boş bırakılmasına karar verdiler. Cesetler ortaya çıkartıldıkça ve kimlikleri tespit edildikçe, bu yeni isimler de anıta ekleniyor. Bu aynı zamanda, geçmişte yaşanan vahşetin bugün ülkede yaşayanların üzerinde hâlâ bir etkisi olduğunu da gösteriyor.

Parkın yönetiminin bulunduğu binada aynı zamanda bir de uluslararası güncel sanat müzesi bulunuyor. Müzede, seminler, tiyatrolar ve konserler de düzenleniyor. Binayı ziyaret ettiğimizde, sergilerden biri Uruguay'dan bir sanatçıya aitti. Sergi Uruguay'ın ulusal telefon rehberinden oluşuyordu, ancak gözaltında kaybolan insanların isimleri sayfalardan silinmişti. Rehberin yanında da bu kişilerin isimlerinin listelendiği bir video bulunuyordu.

Parkta bize rehberlik edenler Memorial Park'ın içinde bir karavanda yaşayan genç anarşistlerdi. Rehberlerimiz, cunta döneminde yaşanan olaylar ve tarihlerinin yanında gezdiğimiz her bir sanat eserinin hikayesi konusunda da inanılmaz derecede bilgililerdi. Bu durumun, Arjantin'deki insan hakları örgütlerinin hafıza, hakikat ve adalet arayışındaki başarılarının bir kanıt olduğunu düşünüyoruz. Ülkedeki insan hakları örgütleri için adaleti sağlamada hafızanın korunması ve failerin yargılanması kadar eğitim ve aktarımın da önemli hedeflerden olduğunu akılda tutmalıyız.

V. Tartışma

Arjantin’de süregiden hakikat, hafıza ve adalet mücadelesi, Türkiye’dekinden çok farklı yollar izlemiş, farklı bağlamsallıklar içinde gelişmiş ve bu mücadelenin farklılaşan kazanımları olmuştur. Bu iki ülkeyi karşılaştırabilmemiz için belli başlı özelliklerini belirterek başlamalıyız. Bu raporda özellikle değindiğimiz son cunta rejimi Arjantin’de 1976-1983 yılları arasında yaşanmıştır. 1982 yılında Falkland Savaşı’nın kaybedilmesi ve 1977 yılında iki Fransız rahibinin kaybolması ve sonrasında cesetlerinin Uruguay kıyısında karaya vurmasının sonucunda diktatörlük üzerinde artan uluslararası baskılar, cuntaya karşı gelişen toplumsal direnişi artırdı ve sonunda iktidarı bırakmasına sebep oldu. Cunta rejiminin vukuatlarını araştıran Hakikat Komisyonu (CONADEP) 1983 yılında gerçekleştirilen demokratik seçimlerin hemen ardından kuruldu. 1994 yılına gelindiğinde, herhangi bir darbenin hukuksal ya da meşru olmasını engellemek ve onun insanlık suçu sayılmasını sağlamak üzere anayasa değişikliği yapılmıştı. Diğer bir deyişle, genel af ve dokunulmazlık yasalarına rağmen, ülkede süregiden adalet savaşı, uluslararası alanda da diktatörlük rejiminin suçlu görüldüğü, uygun şartlar altında gerçekleştirildi. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Türkiye’de yaşadığımız durum bu yönde değildir.

İkinci olarak, ilk anda Arjantin’deki askeri diktatörlük rejiminin Türkiye’dekine kıyasla daha uzun sürdüğü düşünülebilir olsa da, ki Türkiye’de ordu iki sene sonra yönetimi terketmişti, aslında tam tersi bir durum söz konusudur. 1982 yılında ordu yönetimden çekilmiş olsa da, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Doğu illerinde OHAL (Olağanüstü Hal orduya yasal olarak belirlenmiş bölgelerde olağanüstü yasal, hukuki ve idari güç vermiştir) 2002 yılına kadar devam etmiştir. Türkiye’de yaşanan kayıpların çoğu OHAL yönetimi altında 1990’larda yaşanmıştır. Diğer bir deyişle, Türkiye ve Arjantin’i karşılaştırdığımızda, gerçekte Türkiye, 20. yüzyılın son yirmi yılında fiili olarak etnik temelde bölünmüş sınırları içinde iki farklı rejim deneyimi yaşamış olduğu için, uyumlu, doğrusal bir anlatı kurmak çok zordur.

Bundan dolayı, cuntanın gücünün ve etkisinin, ülkeyi yönettiği dönemin sonrasında da devam etmesine şaşırılmaması gerekir. 1982 Anayasası, askeri yönetim altında hazırlanmış, oylanmış ve çıkarılmıştır ve anayasanın değiştirilmesi ancak bugün ciddi olarak meclisin gündemine gelebilmiştir. 1982 Anayasası askeri diktatörlük görevlilerine dokunulmazlık sağlamıştır ancak 2010 yılında yapılan bir değişiklikle ordu mensuplarının yargılanmasının önü açılmıştır.

1980-1982 yılları arasında Türkiye’de yönetimi elinde bulunduran ordu, korku yaymak ve insanları kontrol altında tutmak için öncelikli strateji olarak [tutukluları] gözaltında kaybetmeyi uygulamadı. İşkence yaygın olsa da ve işkence sırasında kayıplar yaşansa da, Türkiye’de yaşanan vahşet genellikle “yasal” sınırlar içindeydi.

Silahlı mücadelelerde pek çok insan öldürüldü, idam cezası yaygın olarak kullanıldı ve işkencede öldürülenler yasal kayıtlara “yataklarından düşerek” öldüler şeklinde işlendi. Sağlık örgütleri ve sivil yargı bu tür durumlarda sahte belge hazırlayarak orduyla işbirliği içindeydi. Sorgulama sırasında ve tutukluluk döneminde toplu gözaltılar ve işkenceler yaşandı. Ancak, tutukluların çoğu mahkemelerde ve

hapishanelerde canlı bir şekilde tutuldu. Ancak 1990'lardaki OHAL rejimi döneminde, özellikle etnik olarak belli bir kesime karşı, toplu gözaltılar yerini toplu kayıplara bıraktı. Türkiye'de kapalı ve sınırlı bir bölgede süren kirli savaş ülkeyi iki bölgeye ve iki topluma ayırdı: cunta rejiminden kalan sivil yasalarla yönetilen Türkler ve ordu tarafından uygulanan olağanüstü tedbirler altında yaşayan Kürtler.

İki ülkeyi karşılaştırmamız açısından bu durumun yarattığı pek çok sonuç vardır:

1. Devlet Terörü

1-Toplumsal İşbirliğine Karşı Yasadışı İşbirlikleri.

Türkiye'deki askeri cunta, kendi eylemleri için yasal bir çerçeve oluşturmak konusunda güçlüydü. Arjantin'de ise cunta genellikle yasadışı yolları kullandı. Yasal bir çerçeve, sağlık örgütleri ve yargı gibi diğer kurumların da aktif olarak parçası olduğu toplumsal işbirliğini gerektirir, bu nedenle de darbenin hemen arkasından darbecilere toplu olarak suçlanması zorlaşır.

2 Toplu Tutuklamalara Karşı Toplu Kayıplar

Türkiye'de toplu tutuklamalar yaygın olduğu için, işkence gören, sorguya çekilen ve salıverilen tutukluların bedenleri, devletin cisimleştiği yerlerdi ve onun gücünün ve şiddetinin sürekli hatırlatıcıları oldular. Arjantin'de, gözaltında kaybolanların bulunamayan bedenleri muhalif eylemler ve söylemlerle doldurulan bir alan yarattı.

3-Kolektif Yıkıma karşı Kolektif Güçsüzleştirme

Türkiye'de solda mücadele veren aktörler –güçsüzleştirilmelerine, örgütsel kapasitelerinin yok edilmesine ve toplumsal desteklerinin azalmasına rağmen-muhalefeti şekillendirmeye devam ederken, Arjantin'de sol fiziksel olarak fesedildi. Hayatta kalanlar ve sola sempati duymaya devam edenler farklılıklarını bastırarak tüm enerjilerini devlet terörünün sorgulanması için harcamaya başladılar. Kendi rollerini geçmiş ve gelecek nesiller arasında bir köprü kurmak olarak tanımladılar. Hafıza çalışmaları, insan hakları ve demokrasi mücadelesi uğruna hayatını kaybetmiş olanların hayallerini ve faaliyetlerini yeni nesillere öğretmek amacını da taşımaktadır. Türkiye'de, güçsüzleştirilmiş olsa da sol, geçmiş davalarını ve düşmanlıklarını devam ettirmiş; örgütler birbirlerini işbirliği ve yolsuzlukla suçlamaktadır ve bu nedenle de bugünkü toplumsal söylemi şekillendirememektedir. Sosyal bilimlerin terimleriyle ifade edersek, iki ülkede cuntanın yarattığı farklı demografik etkiler nedeniyle, Türkiye'de travma detaylı bir şekilde incelenmemişken, Arjantin'de bu kısmen de olsa başarılıdır.

4. Etnik Öge

Diğer yandan, Kürt illerinde 1990'lar boyunca yaşananlar ya Türk toplumu tarafından bilinmiyordu ya da bunlara kayıtsız kalınıyordu. Arjantinli arkadaşlarımızın bize hatırlattığı gibi, Türkiye'deki etnik ayrışma devlet terörüne karşı birleşik bir mücadele hattı kurulmasını engelledi. Arjantin'de ise etnik, sınıfsal ya da toplumsal cinsiyet

boyutlarının ötesinde toplumun tümünün devlet terörü nedeniyle mağdur olması sivil toplumun farklı kesimlerinin işbirliğine izin verdi.

5. Gerillanın Varlığı

Ayrıca, Arjantin’de cunta yönetimi ele aldığı zaman dahi gerillanın gücü azalmakta iken, Türkiye’de gerilla güçlerinin şiddeti ve gücü askeri rejimden sonra giderek arttı ve bu da Türkiye’deki sivil muhalefetin “terör” ifadesini sadece devlet için kullanmasını zorlaştırdı.

2. İnsan Hakları Örgütleri

Tüm bu farklılıklara rağmen, hakikat, hafıza ve adalet çalışmalarında kullanılan strateji ve taktiklerle ilgili olarak Arjantin’deki durumdan Türkiye’nin çıkarabileceği pek çok ders vardır. Neticede, muhalefetin karakterini oluşturan, aktörlerin kendileri, verdikleri kararlar, geliştirdikleri argümanlar ve uyguladıkları pratiklerdir. Sadece böyle bir hareketin ortaya çıktığı koşullar nedeniyle değil aynı zamanda aktörlerin verili kabul ettiği alışkanlıklar ve doğallaştırılan görüşler nedeniyle de birşeyleri söyleme ve yapma biçimleri, belli ittifaklar ve bölünmeler zaman için belirgin hale gelmiştir. Farklı deneyimlere bakmak bizim de bu türden alışkanlıkları, görüşleri tekrar düşünmemize ve yeni söyleme ve yapma biçimleri geliştirmemize fırsat verir.

1. Verilerin Bilimselliği

Arjantin’de ziyaret ettiğimiz tüm kurumlar, bilimsel araştırma, kanıt ve tartışmaların insan hakları mücadelesi için önemini vurguladılar. İnsan hakları örgütleri tarafından yürütülen tüm projelerin karakteristik özellikleri, teknoloji kullanımı, uygun belgeleme, güvenilir ve geçerli bilgi üretimi ve akademik disiplinler arası işbirliğidir. Ayrıca, uluslararası alanda yerleşik programlama sistemleri, veri tabanları ve kategorileştirmeler kullanılmaktadır ki güvenilirlikleri artsın.

Türkiye’de, devlet terörüyle ilgili tanıklıkların yanında çok kıymetli görsel, işitsel ve hukuksal belge bulunmakta. Ancak, bu malzemeler belli bir merkezde toplanmadığı gibi, uluslararası kriterlere göre düzenlenmiş durumda da değiller. Ayrıca, akademik çalışmalar ve insan hakları örgütlerinin çalışmaları birbiriyle bağlantısız, ki bu adım değişmeye başlamıştır. Arjantin’deki durumda, yapılan işin bilimselliği sadece içeriğiyle değil biçimiyle de ilgilidir. Sunum, kategorileştirme, teknoloji ve bilginin akışının yanında kurulan işbirlikleri de da içeriğin güvenilir ve kuvvetli olmasını sağlayan araçlardır. Arjantin Adli Antropoloji Ekibi’nin, CELS’in ve Memoria Abierta’nın uluslararası alanda uzman olarak görünürlük kazanması, diğer ülkelerde daha önceden yapılmış çalışmaların uyguladığı kriterlere uydukları için sağlanabilmiştir ve bu da ulusal alanda insan hakları adına yapılan çalışmaları güçlendirmektedir.

Ancak, Türkiye’de insan hakları ihlallerinin ve devlet tarafından tetiklenen şiddetin devam etmesi insan hakları örgütleri için bir açmaz yaratıyor ve bu örgütlerin uzun dönemli gündemler belirlemeleri zorlaşıyor. Çünkü, bu alanda çalışan aktörler eninde sonunda bugün yaşanan problemlerin çözümüne odaklanmak zorunda kalıyorlar. Uluslararası fonlar da, hem kurumlardan hem de fonların kendilerinden kaynaklanan

pek çok nedenden dolayı sınırlı olarak kullanılabilir, ancak bu konunun tartışması burada yapılmayacak. Yine de, Arjantin deneyimi, bilimsel araştırma, kanıt ve tartışmaların yaratılması için profesyonelliğin ve uzun dönemli stratejiler geliştirmenin, başarıya ulaşmak için elzem olduğunu ortaya koyuyor.

2. Yargılamaya Yönelik Mücadele

Arjantin'de failerin kimliklerin tespit edilmesi ve yargılanmaları insan hakları hareketini motive eden son derece önemli bir durum. Özellikle CELS ve Plaza de Mayo Anneleri bu yargılamalarda önemli rol oynuyorlar.

3. Diğer Ezilenlerle İttifak Kurmak

Arjantin'de yasadışı gözaltı merkezlerinin belirlenmesi ve o bölgedeki kuruluşlar ile insan hakları örgütleri tarafından sahiplenilmesi aktörlerin strateji ve taktiklerini belirleyen bir konu. Aslında, işçi sınıfının insan hakları örgütlerinin talepleri ile ittifak kurması Arjantin'de devlet terörünün sorgulanmasında bir dönüm noktası olmuş gibi görünüyor. Sadece Memoria Abierta gibi baskı grupları belli programlarla, yeni teknolojilerle ve kanıt oluşturma teknikleriyle ortaya çıkmamış, aynı zamanda pek çok farklı sivil toplum grubu da bir araya gelerek ortak hareket etmiştir.

Türkiye'de insan hakları örgütlerinin belli insanların yargılanması için baskı oluşturmadıklarını ya da işçi sınıfı ile ittifak kurmak için çalışmadığını söylemek yanlış olur. Ancak, hafıza çalışmaları ve hakikat ve adaletin sağlanması açısından, sistemin bozukluğunu ve devletin kanunsuzluğunu vurgulayan daha bütüncül bir bakış açısı bu türden çabaları gölgede bırakmıştır. Talepler sadece somut maddeselliklerle (bir binanın ortaya çıkarılması ya da bir kişinin yargılanması gibi) sınırlandırılmazdı. Onun yerine, insan hakları örgütlerine belli bir görünürlük sağlayan ve seslerini duyuran söylemin merkezinde, mağduriyet ve mağdurların tanıklıkları vardı. Bunlar zaman içinde devletin uyguladığı baskının sembolleri haline geldi ve bu genel anlayış tek tek suçların üzerini örttü ve her suçu bir diğerinin tekrarına dönüştürdü. Talepler parçalandığında ve daha basit ve somut hale getirildiğinde hareketi yerelleştirmek ve farklı aktörlerle ittifaklar kurmak daha kolay olacağından, Arjantin deneyimi böyle bir stratejinin ne zaman ve ne şekilde uygulanacağını ve nasıl dönüştürülebileceğini gösterir. Ayrıca, yasadışı gözaltı merkezleri ve Memorial Park örneklerinin gösterdiği gibi, insan hakları örgütleri ve hayatta kalan kişilerin karar alma süreçlerinde yaşadıkları deneyim önemli etik, felsefi ve pratik sorunlar içermektedir ve bu da onları geçmişini yeniden değerlendirmeye ve travmayla başetmeye zorlamaktadır. Bu türden kolektif ve kamusal alanlar açmak ya da hali hazırda olanları deşifre etmek (örneğin bu türden tartışmaların yapıldığı insan hakları örgütlerinin mekanları gibi), bizim geçmişteki, bugünkü ve gelecekteki çalışmalarla ilgili varsayımlarımızı değiştirmemiz için önemli adımlardır. .

4. Hafızanın nesiller arası aktarımı

Vurgulamak istediğimiz dördüncü nokta ise nesiller arası eğitim. Arjantin'deki insan hakları örgütlerinin başarılı oldukları hedeflerden biri de bilginin yeni nesillere

aktarımını sağlamak ve demokrasi için savaşmış olanlara karşı etik bir sorumluluk duygusunu besleyen bir bilinç inşa etmek. Genellikle eski nesillerin alışkanlıklarının, uygulamalarının ve söylemlerinin yeni nesiller tarafından bilinçsiz olarak edinilmesini içeren sosyalizasyon ile gizli ve açıktan politik bir gündem ile şekillenen uygun bir çerçeve içinde bilginin bilinçli şekilde aktarılması demek olan eğitim arasında işlevsel bir ayırım yapılmalı. Türkiye’de, Kürt gençlerinin sosyalizasyonu kitlesel politik direniş içinde gerçekleşiyor. Öte yandan, yukarıda bahsettiğimiz anlamıyla eğitim, modern devlet teröründen bihaber Türkleri de hedefliyor.

Ziyaret ettiğimiz örgütlerde, cunta tarafından öldürülen ya da gözaltında kaybedilen geçmiş nesillerin deneyimi, onların yaşam dünyaları, inançları ve idealleri geri kazanılan hafızanın önemli bir bileşenini oluşturuyor. Bu şekilde somutlaşan ve yeniden hatırlanan bilginin nesiller arası iletimi Kürt hareketi içinde gerçekleşirken, Türk solunda böyle bir şey yapılmıyor. Türk solu bunun yerine, önceden de belirttiğimiz üzere, kendi aralarındaki ideolojik farklılıklara odaklanarak, diğerlerinin politik “güvenilirliği” ve “bağlılığı”nı sorgulamaya devam ediyor. Türkiye’de bellek politikası ve nesiller arası aktarımın bilinçli bir şekilde formüle edilmesinin şart olduğunu düşünüyoruz.

5. Ortak bir Dil Kurmak

Son olarak, Arjantin’deki insan hakları hareketinin bize göre önemli başarısı farklı örgütlerin oluşturduğu ortak bir dil ve kullanılan ortak sözcükler ile bunların toplum üzerindeki etkisi ve toplum nezdinde kabul edilmesidir. Öncelikle, devlet terörü, devlet kurumları tarafından işlenmiş suçları ve yaratılan vahşeti anlatmak için kullanılmaktadır. İnsan hakları örgütleri, terörü devlet dışındaki aktörlerle ilişkilendirmeye çalışan küresel eğilime rağmen bunu yapmayı başarabildiler. Süreç içinde anlaşmazlıklar yaşansa da, insan hakları örgütlerinin bize anlattığı radikal bir yaklaşımın dili homojenleştirmekte faydalı olduğuydu. İstisnasız olarak terörü devletle ilişkili kullandılar (örneğin silahlı gerillalara terörist demediler). Ayrıca, toplum içindeki güçleri arttıkça, herhangi bir taviz vermek yerine, zorla da olsa kendi sözcüklerini kullanmaya devam ettiler.

Özellikle Kürt sorununu düşündüğümüzde, böyle bir ihtiyaç sık sık dile getirilse de biz henüz devletin faili olduğu şiddeti tanımlamak için ortak bir dil geliştirmekten çok uzağız. Silahlı mücadele ne ideolojik ne de etik olarak çözülmüş bir sorun. Ancak insan hakları örgütleri, günümüz dünyasında siyasetin ve retorik’in birbirinden ayrılmaz olduğunu dikkate alarak, bu türden isimlendirme politikalarını tartışmalı ve bunları açık bir şekilde ifade etmelidirler. Radikal bir yaklaşımın gücü, mağdurlar arasındaki farklılaştırmayı engellemek ve toplumsal enerjiyi mağdurların masumiyetinden faillerin suçlu olduğunu ortaya çıkarmak için harcamakta. Türkiye’deki durumda ise, sadece kelimeler değil kelimelerin nasıl telafuz edildiği dahi politikleştirilirken böyle bir radikallik hali hazırda yaşanan etnik çatışmanın yarattığı etnik ayrılıkların yeniden üretilmesi sonucunu doğurabilir.

VI. Sonuç

Arjantin’de geçiş dönemi adaleti son otuz yıldır resmi gündemi işgal ederken, Türkiye’de böyle bir çaba yok. Bu nedenle iki ülkenin devlet terörü, kirli savaş ve hafıza, hakikat ve adalet çalışmaları ile ilgili yaşadıkları deneyimler bugüne kadar hiçbir şekilde karşılaştırılmamış. Ancak, Arjantin’e yaptığımız gezi resmin daha karmaşık olduğunu gösteriyor. Geçiş dönemi adaleti, farklı aktörlerin adalet ve hakikatin ne anlama geldiği üzerine tartıştığı ve çarpıştığı bir süreçtir. Bu alan, yeni iddiaların yükseldiği, yeni stratejilerin, taktiklerin ve ittifakların kurulmaya devam ettiği genişleyen bir alandır. Devlet terörünün ve şiddetin sonucunun kendine has bir tarihi vardır; hayatta kalanlar, akrabalar, yeni nesiller ve insan hakları örgütleri geçmişi anlamak ve tahribatlar, terör, korku, yozlaşma ve ölüm ile dolu ulus topraklarını yeniden düzenlemek için mücadele ediyor. Geçiş dönemi adaleti bu şekilde kavramsallaştırıldığında, Arjantin ve Türkiye oldukça benzer görünüyor. Ellerinde olan fırsatların farklılığına rağmen, iki ülkedeki insan hakları örgütleri birbirlerinin deneyimlerinden çok şey öğrenebilir. Sonuçta, ziyaretimiz sırasında pek çok kişinin bize hatırlattığı gibi, 1980’ler sonrasında pek çok güney ülkesinde askeri cunta rejimi deneyimi yaşanmıştır ve aynı ekonomi politikaları ve işkence teknikleri kullanılmıştır. Güney ülkelerinde ortaya çıkan insan hakları hareketleri, ulusal tarihlerin gözönüne serdiği, kolonyal ve emperyal ortamdan kaynaklanan evrensel duruma karşı geliştirilmiş tepkilerdir.

EK

Görüşülen Kişiler

İSİM	ÜNVAN	KURUM
Patricia T. de Valdez	Yetkili Müdür	Memoria Abierta
Alejandra Oberti	Koordinatör, Sözlü Arşiv	Memoria Abierta
Graciela Karababikian	Koordinatör, Belgeleme Mirası	Memoria Abierta
Gonzalo Conte	Koordinatör, Hafıza Topoğrafyası	Memoria Abierta
María Alejandra Pavicich	Kurumsal Gelişim	Memoria Abierta
Javier Borelli	İletişim Sorumlusu	Memoria Abierta
Liora Gomel	İletişim Sorumlusu	Memoria Abierta
Gastón Chillier	Yetkili Müdür	Centro de Estudios Legales y Sociales (CELS)
Gerardo Fernández	Koordinatör, Hafıza ve Dokunulmazlıkla Savaş	Centro de Estudios Legales y Sociales (CELS)
Lorena Balardini	Ekip Üyesi, Hafıza ve Dokunulmazlıkla Savaş	Centro de Estudios Legales y Sociales (CELS)
Mónica Zwaig	Ekip Üyesi, Hafıza ve Dokunulmazlıkla Savaş	Centro de Estudios Legales y Sociales (CELS)
Luis Fondebrider	Kurucu/ Üst Düzey Araştırmacı	Equipo Argentino de Antropología Forense (EAAF)
María Eugenia Mendizábal	Yönetmen	Olimpo
Lila Pastoriza	Kurumsal İlişkiler Koordinatörü	Escuela de Mecánica de la Armada (ESMA)
Guadalupe Aguirre	Kurumsal İlişkiler Görevlisi	Escuela de Mecánica de la Armada (ESMA)
Dr. León Carlos Arslanian	Eski Yargıç ve Eski Adalet Bakanı	